

302775

A

SZOLNOK-DOBOKAMEGYEI

IRODALMI-, TÖRTÉNELMI- ÉS ETNOGRAPHIAI

TÁRSULAT

HARMADIK

ÉVKÖNYVE.

A VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI:

DR. HORVÁTH ÁRPÁD

TÁRS. TITKÁR.

KIADJA: A SZOLNOK-DOBOKAMEGYEI IRODALMI-, TÖRTÉNELMI-
ÉS ETNOGRAPHIAI TÁRSULAT.

DÉSEN,

NYOMATOTT GOLDSSTEIN JAKAB KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

1902.

MAGY. AKADEMLA
KÖNYVTÁRA

A

SZOLNOK-DOBOKAMEGYEI

IRODALMI-, TÖRTÉNELMI- ÉS ETNOGRAPHIAI

TÁRSULAT

HARMADIK

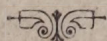
ÉVKÖNYVE.

A VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL

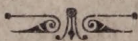
SZERKESZTI:

DR. HORVÁTH ÁRPÁD

TÁRS. TITKÁR.

KIADJA: A SZOLNOK-DOBOKAMEGYEI IRODALMI-, TÖRTÉNELMI-
ÉS ETNOGRAPHIAI TÁRSULAT.

D É S E N.

NYOMATOTT GOLDSTEIN JAKAB KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

1902.

MAGY. AKADEML.
KÖNYVTÁRA

Titkári jelentés az 1901/1902. egyesületi évről.

Mélyen tisztelt Közgyűlés !

Eseményekben, s eredményekben gazdag a Szolnok-Doboka megyei irodalmi-, történelmi- és ethnografiai társulat harmadik évfolyama, melyre most alkalmunk nyílik visszapillantani. Azonban egyszersmint kellemes is reánk nézve ez a visszapillantás, mely egyúttal nyilvános számadás tétel munkálkodásunkról, mert hiszen örömteljes meglelégedéssel adhatunk számot a társulat erkölcsi, szellemi és anyagi gyarapodásáról, de megnyugvással constatálhatjuk azt is, hogy az előző évek példáinak ez az évfolyam sem maradt mögötte !

Napról-napra jellegzetesebben domborodnak ki társulatunk törekvései is. Önalkotta céljai felé törő munkásságának itt-ott már fölcillan jövővé hatása.

Nagy alkotásokat tőlünk ma még senki sem várhat, de csendes munkálkodásunk a fokozatos előre törekvésnek ez évfolyamon át is nem egyszer adta tanujelét, s ezen látszólag csekély és kis eredmények is elegendő biztosítékot nyújtanak a jövőbe vetett ama jogos reményünknek, hogyha a „Szolnok-Dobokamegyei irodalmi-, történelmi- és ethnographiai társulat“ feladatai körében jövőre is szerencsés lesz az általános érdeklődésnek bár azon fokát megtartani, mely őt fejlődésének utain bölcsőjétől még mindig zsenge korának mai napjáig végig kísérte : úgy alapszabályszerű létkörében nem is lesz felette nehéz fokozatosan megoldania feladatait.

Midőn pedig ezen érdeklődésre, mint a társulat fejlődésének egyik nélkülözhetlen alkatelemére ismételtén utalunk : évi jelentésünk egy sarkalatos pontját azon kellemes kötelességnek kell szentelnünk, hogy teljes elismeréssel és hálás köszönettel emlékezzünk meg mindazokról, kik a társulat szellemi, erkölcsi és anyagi tovább fejlesztéséhez jöltevő kezekkel közreműködőleg hozzá járultak a most lezárandó évfolyam során.

Első sorban hálánk és köszönetünk szóljon a Vallás- és közoktatásügyi Minister úr Ő nagyméltóságának és a Muzeumok és könyvtárak Országos Felügyelőségének, a honnan ez évben is a fenntartó és éltető támogatás jótékony sugarai oly bőven áradtak társulatunkra.

Különösen utalunk itt a 95778—1901. sz. magos ministeri intézkedésre, melylyel a könyvtár gyarapítási czélokra 300, — az ásatások révén gyarapítandó régiségtár czéljára szintén 300, összesen 600 korona összegű államsegély engedélyeztetett.

Ezen összeget társulatunk a jelzett magos ministeri leirat kíséretéül megküldött főfelügyelőségi útmutatás alapján elszámolás kötelezettsége mellett megfelelően használta fel első sorban könyvtára, azután a szamosújvári „Congri“ telepen szakavatott felügyelet mellett végzett ásatásai révén régiségtára gyarapítására.

Ezen kívül a 92507—901. számú magos ministeri rendelet 5 kiváló, habár az újabb secessios irányt képviselő festményt és 1 szobrot helyezett el az Országos képtár letétje képen a társulat Muzeumában.

A festményeket maga Dr. Peregriny János kir. tan. az Országos képtár titkára személyes felügyelete alatt szállította le és helyezte el, — kinek szívélyes közreműködéseért ezuttal tolmácsoljuk a társulat elismerését és köszönetét

Gróf Esterházi Miguel, ez a múlt hagyományai iránt tiszteletre méltó korában is kiváló hajlamokkal viselkedő főúr, az előző évek bőkezű adományaihoz méltó módon gyarapítja könyvtárunkat, midőn annak a „Nemzeti dicsőségünk“ című 200 koronás diszművet ajándékozta.

Az Országos Főfelügyelőség pedig nap-nap után küldi könyvtárunk részére a kiváló szakműveknek becses és szép példányait, s az értékes szakmunkáknak egész sorozatát, a melyeknek száma a letelt év folyamán a 100 kötetet is meghaladja. Adományai közül legyen elég e helyen kiválóan fölemlíteni a Beöthy Zsolt féle képes nagy irodalom történet 2 kötetét, az Emich-Fraknoi féle: Bécsi Képes Cronika, Horváth Á: „Diplomatica és Okmánytár“ stb. című szakműveket.

Az engedélyezett államsegély terhére könyvtárunk részére mintegy 130 kötetet vétel útján Stein János kolozsvári és Rannsburg Gusztáv bpesti antiquariusoktól, egy e czélra felkért és küldött bizottság könyvészeti összeállítása és kijegyzése alapján szerzett meg önhatáskörében az Elnökség.

Ugyancsak vétel útján szerezte meg N u b e r C. F. eszéki numismatikus gyűjteményéből az erdélyi fejedelmek 200 darabot tevő arany és ezüst érem gyűjteményét.

Az egyes adakozók sorából kiemeljük társulatunk megalapítójának Id. Báró Bornemissza Károly ny. főispán úrnak nevét, a ki a muzeumnak számos értékes és becses műtárgyat juttatott, azon kívül, hogy elnöki tisztének lelkes és fáradhatlan teljesítése közben lépten-nyomon különös gondját képezte, hogy úgy a megye területéről, mint máshonnan a rokonvonatkozású műtárgyakat anyagi áldozattal, és saját bőkezősége révén is megszerezze a társulat részére.

Továbbá sok és úgy történelmi, mint tudományos szempontból egyaránt becses műemlék és régiségtárgy került felszínre a szamosújvári „Congri” telepen az 1901. év augusztus, — november folyamán a nsgs. Ornstein József ny. cs. és kir. őrnagy úr közvetlen szakavatott felügyelete és vezetése alatt végzett ásátásokból, a melynek eredményét az Őrnagy úr szivességéből külön tudományos szakjelentés alakjában is szerencsénk van bemutatni Évi jelentésünk hasábjain.

De álljunk meg itt, hogy az őszinte elismerés szavaival fejezzük ki a Társulat hálás köszönétét Ornstein József őrnagy urnak, aki fáradtságot nem ismerve, munkát nem kimélve, lankadhatlan szorgalommal, a tárgyáért lelkesedő tudós érdeklődésével, kiváló és illetékes szakkörökben is elismert tudásával vezette 4 hónapon át a szamosújvári „Congri” telepen végzett ásátásokat. De egyébként is becses szakirodalmi munkásságával ismertette és méltatta vármegyénk archeológiai adatait, s kutatásainak gazdag eredményét a legelőkelőbb szakfolyóiratok hasábjain bocsátotta közre, fölhíván ezzel az érdeklődő szaktudósok figyelmét vármegyénknek római korbeli régészeti telepeire.

Sajnálattal nélkülöznők a jövőben pótolhatlan munkásságát, s ezért reméljük, hogy érdeklődése, melyet társulatunk iránt tanúsított, továbbá ügyszeretete, mellyel az archeológiának kiváltkép római korbeli ága iránt viseltetik — értékes közreműködéséből társulatunknak jövőre is jutattnak némi részt.

Különös tanújele az érdeklődésnek és annak, hogy a társulat zajtalan és még mindig a kezdet nehézségeivel küzdő munkássága vármegyénk szűk körén túl is kihatott az, miszerint a főváros tudományos, — és műintézetein kívül, a melyekkel épen létfenntartásunk érdekében a megalakulás első időpontjától kezdve állandó

összeköttetésbe léptünk, — már az ország hasonló vidéki testvér egyletei is tudomást szereztek létezésünkről, midőn fölkeresnek kiadványaikkal, meghívják közgyűléseikre.

És eme kedvező összeköttetések fenntartását a társulat fejlődése és jövő érdekeink biztosítása szempontjából Elnökségünk mindig elsőrendű kötelességének ismerte.

A folyó egyleti évben már bővítettük munkaprogrammunkat nemcsak az ásatásokkal, amelyekről fentebb beszámoltunk, hanem egy néprajzi muzeum beállításával is, amelynek anyagi támogatásáért kiváltképpen Szolnok-Doboka Vármegye Közönségének tartozunk hálás köszönettel.

A néprajzi muzeumot Id. báró Bornemissza Károly volt elnökünk vezetése alatt Dr. Seemayer Vilibald budapesti muzeum őr és ismert etnografus személyesen állította össze a vármegye területén végzett szorgos kutatásai alapján és az ideiglenes elhelyezést nyert a vármegye disztermének egyik karzati részén; felügyeletével pedig ideiglenesen Biró Antal vármegyei főszámvevő urat bíztuk meg.

A muzeum és könyvtár anyaga a körülményekhez képest kellően rendezve eddigi helyiségeiben leltárilag is örvendetesen gyarapodott. A muzeumőri jelentésben részletesen ismertetett leltári tárgyakon kívül, felszerelési tárgyakkal is bővült, mert id. br. Bornemissza Károly úr ömlga a kolozsvári Muzeum Egylettől álló szekrényeket és támaszokat szerzett be, melyek egy részben itt, más részben a néprajzi muzeum tárgyainak elhelyezésére használtattak föl.

Ez idő szerint folyamatba tétetett a könyvtár rendezése, melynek szakszerű és catalogicus összeállítását Dr. Horváth Árpád, a társulat titkára vállalta magára. A részletes könyvtári catalogust, valamint a régiségtár és néprajzi muzeum tárgyi repertoriumát jövő évi jelentésünkben teljes terjedelemben fogjuk már közzé tehetni.

Az ősrégészeti csoportok rendezéseért Orosz Endre tagtársunknak mondunk köszönetet, míg az éremtárt a Dr. Réthy László úr útmutatásai alapján a Nuber féle vételi érmekkel együtt újból a társulat titkára rendezte.

A muzeumot különösen beállításának első idejében szép számú közönség látogatta meg. Így a Nemzeti muzeum vezetőségének a környéken időzőtt tagjai közül néh. Dr. Jankó János, Dr. Seemayer Vilibald, Dr. Esztégár László, Dr. Schönherr Gyula urak elismeréssel nyilatkoztak látogatásuk alkalmával a muzeum berendezése és elhelyezéséről. Az eddigi látogatások száma a 300-at meghaladja.

Tagjaink létszámában lendületes változás ez évben alig volt észlelhető. A 3 éves tagsági cyclus 1902. év végével le jár. A tagok felujítása érdekében az Elnökség minden célra vezető utat és módot alkalmazásba vesz. Erős organisatioval úgy a tagokban, mint tetterős szakmunkaerőknek a tisztikarba való új bevitelével kívánja jövő közgyűlésünket előkészíteni az újabbi cyklus megnyitására, a mielőtt azonban az alapszabályoknak is némi módosítása válik szükségessé. Különösen az egyleti évet föltétlenül azonosítani kell a polgári évvel, mert a jelenlegi iskolai évszerű beosztás minden tekintetben föltötte bénítólag hat egyletünk működésére.

Az új cyklus 1904. év január 1-vel veendi kezdetét s eddig a taggyűjtés, új szervezkedés, és a tisztikar reorganisálása is befejezetté válik

Az egylet vagyoni állapotát részletesen ismertett pénztárnoki jelentés szerint az 1901—1902. egyesületi évben volt

bevétel . . . . . 4188 kor 40 fill.

kiadás . . . . . 1521 kor. 68 fill.

pénztári maradvány . . . 2666 kor 72 fill,

mely mint egyenleg a jövő egyesületi évre átvitetett.

Megemlítendőnek tartjuk e helyen, hogy habár nem várt és előre nem tudott kiadásaink is voltak, a költségvetés előirányzatait az Elnökség betartotta.

Az esetleg mutatkozó csekély eltérést az a körülmény indokolja, hogy a N u b e r féle éremvásárlás egyelőre nem az államsegély keretében nyert fedezetet, hanem az a pénztári folyó bevételek terhére előlegezve számoltatott el, miután akkor még, a midőn ezen előnyös alkalmi vétel jelentkezett: az államsegély folyosítva nem volt, és a szakszerűleg is előnyösnek minősített éremvételt csupán ezen technikai okokból elhalasztani nem mutatkozott czélszerűnek.

Költségvetésünk az évente szaporodó kiadások és a folytonosan növekvő működési kör folytán élénkebb és pezsgőbb képet kell mutasson. Előre láthatólag nagyobbak lesznek kiadásaink is, épen ezért gondoskodott az Elnökség és nagyobb mérvű államsegélyért folyamodott, hogy feladatait hatályosabban oldhassa meg.

Jövőbeni törekvéseinket kiváltképen alapszabályszerű feladatok megoldásán kívül: irodalmi estélyek, — felolvasások, — és ásatások rendezése, s egy nagyobb szabású gyűjtési illetve alapítási actio képezné. Ez utóbbinak célja: bármily lassan és kis eszközökkel, de alapot teremteni, egy megfelelő külön muzeumi helyiség befogadására alkalmas épület létesítésére, hogy ha

majd a messze jövőben beáll annak szüksége, hogy a muzeum és könyvtár áthelyezését foganatosítani kell, — muzeum és könyvtár megfelelő együttes elhelyezést nyerhessenek összes gyűjteményeikkel.

Ez még igen távol eső cél, jobban mondva óhaj, — de egykor valósulnia kell, és társulatunk egyik főtörekvésének éppen erre kell irányulnia.

Programmunkban föl van véve továbbá a dési gothikus ev. ref. templom restaurálása és régi sekrestyéjének kiépítése.

Belső ügyvitelünket illetőleg jelentjük, hogy élénk összeköttetést tartottunk fenn a rokon és testvér társulatokkal, egyletekkel. Fölterjesztéseinkkel az ügyek természete szerint hol a m. kir. Vallás- és közoktatásügyi Ministeriumot, hol az Országos főfelügyelőséget kerestük föl. Ügyszámunk a lefolyt évben 148 volt. Az irattár a fölszaporodott iratokkal a muzeum, illetve könyvtárban nyert elhelyezést, hol az iratok az általánosan érvényben levő hivatalos ügykezelés szabályai szerint kezeltetnek.

A tisztikar és választmány sorában is állottak be változások.

Itt azonban hosszasabban kell időznünk, s egyszersmint a halás megemlékezés és őszinte köszönet meleg hangján kell megemlékeznünk a Szolnok-Dobokamegyei irodalmi-, történelmi és ethnographiai társulat megalkotójának és az első Elnökének, Id. báró Bornemissza Károlynak munkásságáról, a társulat létesítése, és eddigi fönntartása körül kifejtett elévülhetetlen érdemeiről.

A tárgysorozat rendjén fölolvastuk és itt teljes terjedelemben közöljük az elnöki tisztról való lemondása tárgyában az Egyesület II. Alelnökéhez intézett alábbi bucsúlevelét, mely így szól:

Tekintetes dr. Boros Gábor gymn igazgató urnak, mint a Szolnok-Dobokamegyei irodalmi történelmi- és ethnographia társulat II. alelnökének

D é s e n.

Igen tisztelt Alelnök ur!

A társulat I. Alelnöke szabadság czimén távol lévén, a tek. II. Alelnök urhoz intézem ezen bucsú iratomat, melyben egyszersmint a Szolnok-Dobokamegyei irodalmi-, történelmi- és ethnographiai társulatnál viselt elnöki tisztról való lemondásomat is ezennel bejelentem és fölkérem Alelnök urat, hogy ezt megfelelő formában a nevezett társulat közgyűlésén, esetleg választmányi ülésén annak idején bejelenteni sziveskedjék.

Midőn 3 évvel ezelőtt a társulat megalakítására nézve éppen

az igen tisztelt II. Alelnök ur kezdeményezése folytán a döntő lépéseket megtettem, azon reményben voltam, hogy néhány év kitartó és fáradhatatlan munkásságának sikerülnie fog ez intézmény elévülhetetlen fejlődését biztosítani.

Ezen reményben nem is csalódtam, mert az egyesület rövid 3 évi fennállása alatt a különböző társadalmi és közművelődési tényezők jóakaratu közremunkálása és támogatása lehetővé tette azt, hogy ma az egyesületnek elismerésre méltó és tudományos szempontból is becses eredményü munkásságán kívül a helyi viszonyok és kívánalmak mértékét jóval túlhaladó muzeuma, könyvtára és néprajzi gyűjteményei vannak, a melyekre mint erős és biztos alapra bátran építheti tovább a társulat munkássága mindazon intézmények beállítását, a melyek kitűzött céljával kapcsolatban az irodalmi-, történelmi- és néprajzi tudományágnak hivatvák hálás szolgálatot tenni.

Kiválólag hangsúlyozni kívánom e helyeni az állami támogatással megkezdett és folyamatban lévő ásatási műveleteket, a melyek körül a társulat valóban szép eredményt ért el, és különösen hálával kívánok megemlékezni Nagyságos Ornstein József ny. cs. és kir. őrnagy úr fáradhatatlan munkásságáról a kinek lelkesedéssel párosul szakképzettsége nagyban elősegítette, sőt jó részben ez tette lehetővé azt a sikert, a melyet a társulat aránylag oly rövid idő alatt és csekély áldozatok árán a szamosújvári romai telepen végzett ásatások körül máris felmutatni képes.

A társulat működésével szemben a tagok részéről úgy, mint a nagyközönség részéről állandó szíves érdeklődést tapasztaltam. Örömmel jelenthetem ki, hogy a társulat rövid fennállása alatt annak érdekében kifejtett munkálkodásomat ezen értékes tényezőknek együtt működése előnyösen megkönnyítette.

Egyszersmint hálás köszönetemet nyilvánítom a társulat választmányára, titkárjára, és valamennyi tagjának azon szíves támogatásért, melyben engem együtt működésünk alatt részesíteni szívesek voltak és ezen a társulat érdekében kifejtett együttes munkásságra a jövőben is ép oly kellemesen fogok mindenkor vissza gondolni, mint a minő előszeretettel és tehetségem szerinti legjobb törekvéssel igyekeztem a társulat javát rám bízott elnöki tiszteimből eredő kötelességemből kifolyólag eddig is előmozdítani.

Ismételt köszönetem mellett kérem a társulat összes tagjait, tartsanak meg továbbra is szíves jóindulatu emlékükbé.

Fogadja Alelnök ur kiváló tiszteletem nyilvánítását!

Désen, 1902. évi április hó 10-én.

id. br. Bornemissza Károly.

Méltatva elhatározásának komoly és tiszteletreméltó indokait: — távozását őszinte sajnálattal kell tudásul vennünk és elhatározásán, melyet ő maga változhatatlannak jelentett ki: — szomoruan bár, de meg kell nyugodnunk. A nélkül, hogy részleteznők elnöki működésének sokoldalú eredményeit, és külön fejtegetés tárgyává tennők a társulat kifejlesztése terén szerzett érdemeit, elég ha egyszerűen utalunk ama nemes elhatározásra, mely őt a társulat megalakítására vezette; az igazságnak teszünk szolgálatot, midőn kijelentjük, hogy a „Szolnok-Dobokamegyei irodalmi-, történelmi- és ethnographiai társulat“ életét, fejlődését, eddigi sikereit, és úgy az erkölcs- szellemi, mint az anyagi gyarapodás terén elért eredményeket egyedül és kizárólag neki köszönheti.

Érdemei társulatunk történetében örökké élvülhetetlenek maradnak, s midőn távozását az Elnöki székből őszinte sajnálatunk, de egyszersmint benső hálánk és elismerésünk kíséri, fennmarad reményünk ama határozott ígérétében, hogy ismert lelkes érdeklődését Társulatunktól jövőre sem vonja meg.

Ilyen az egyesület lételével összeforrott munkássággal szemben fölötte csekély az, a mit Társulatunk őszinte benső hálájának kifejezéseül a távozóknak nyujthat, midőn a Választmány nevében tisztelettel indítványt terjesztünk a Közgyűlés elé, hogy volt Elnökének érdemeit jegyzőkönyvében örökítse meg, és egyszersmint kászoni és impérfalvi id. báró Bornemissza Károly cs és kir. kamarás, fő. h. tag, ny. főispán urat, a L. r. l. a társulat örökös tiszteletbeli Elnökévé válassza meg és erről őt diszesen kiállítandó okirat megküldésével értesítse.

Jelentésünket azonban méltán csak úgy fejezhetjük be, ha nyilvánosan is megköszönjük a vármegye jelenlegi főispánja Méltóságos nagy-gelváchi Déry Zoltán úrnak azon magos és nagybecsű érdeklődését, melylyel társulatunkat kitüntette, midőn a neki felajánlott vezető elnöki állást elfogadta és ezzel egyszersmint előlegezte társulatunknak a bizalmat és támogatást, fáradhatlan közérdekű munkásságából pedig egy tetemes részt juttat társulatunknak, közre működve velünk együtt annak céljaiért.

Jövő munkásságunk egyik legbecsesebb részét ama törekvésünk képezendi, hogy ezen előlegezett bizalom, — és értékes támogatásra magunkat mindenkor és mindenkép méltóvá tegyük!

Ezek után kérjük részletes évi jelentésünk tudomásul vételével a választmánynak alábbi indítványait méltóztassék a m. t. közgyűlés beható tárgyalás alá venni és határozatilag kimondani, hogy:

1., Id. báró Bornemissza Károly volt Elnökünknek érdemeit jegyzőkönyvileg megörökíti, és őt a társulat örökös tiszteletbeli elnökévé megválasztván, az erről szóló jegyzőkönyvi kivonatot és díszokmányt neki az Elnökség útján megküldi.

2., Ornstein József ny. cs. és kir. őrnagynak a választmányból való kilépését sajnálattal veszi tudomásul a közgyűlés, és az ásatások körül kifejtett munkásságáért jegyzőkönyvileg nyilvánítja elismerését és köszönetét, egyszersmint Ornstein József urat a társulat tiszteletbeli tagjává választja és részére az erről szóló oklevelet az Elnökség útján kézbesíti.

3., Az 1901/902. évi pénztári számadásokat a felülvizsgáló bizottság írásbeli jelentése alapján az ott jelzett tételekkel helyeseknek találván, pénztárnoknak a felmentvényt az 1901/902. egyesületi évre megadja, s egyszersmint munkásságát jegyzőkönyvi köszönettel méltatja.

4., A tisztikar kiegészítéseül az Elnöki tisztet Mélt. Déry Zoltán főispán úrnak ajánlja föl, a titkári állást pedig Dr. Horváth Árpád h. titkárral, ki a titkári teendőket az egyesület megalakítása óta helyettesi minőségben ellátta, ezennel véglegesen betölti.

6., A nmlts. m. kir. Vallás- és közoktatásügyi minister urnak valamint az Országos főfelügyelőségnek a kinyomatandó évi jelentés megküldésével részletes fölterjesztés kapcsán mond köszönetet a társulat az elmúlt év folyamán élvezett támogatásért.

7., Végül az általános évi jelentést tudomásul veszi, és határozatilag kimondja, hogy a titkári jelentés az évkönyv keretében fölvetetvén, az évkönyv 500 példányban kinyomatandó. Orosz Endrének az I. sz. évkönyvben foglalt „Repertoriuma“ kiegészítéseül az őskori lelhelyek topographicus térképe is kiadatik és az így összeállított évkönyv fogja képezni a társulat 3-ik kiadványát.

Szerkesztésével a titkár bizatik meg.

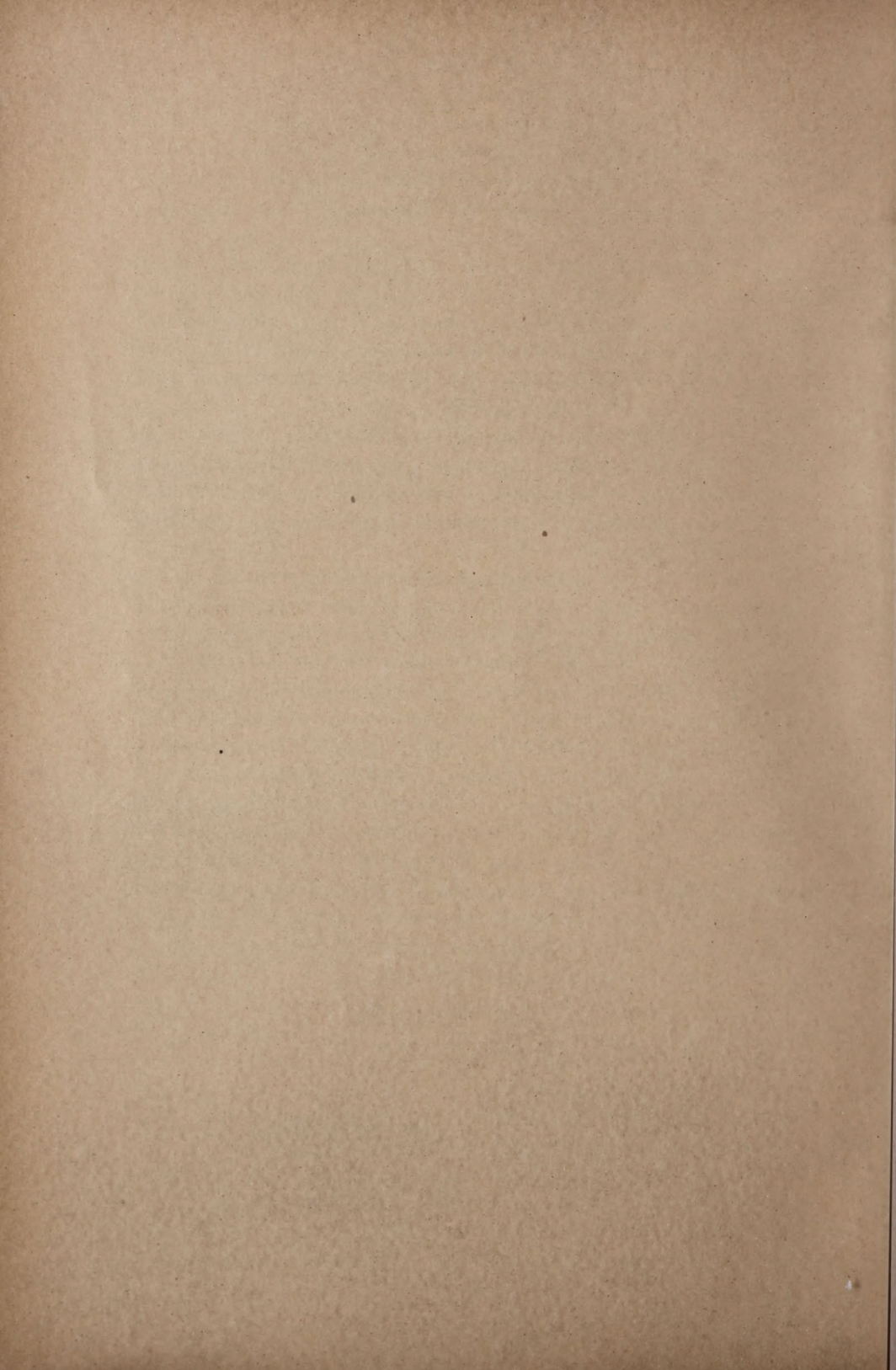
A választmány nevében:

Désen, 1902. évi augusztus hó 2-án.

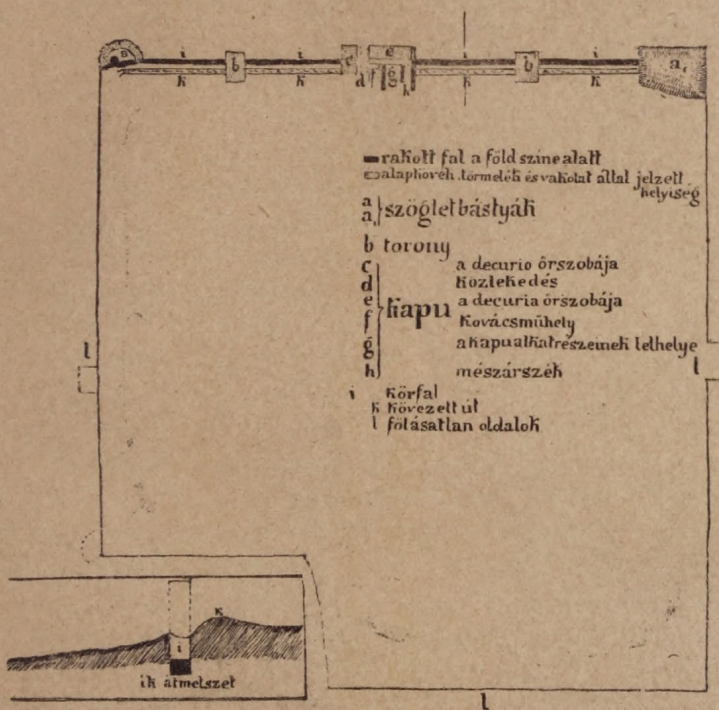
Dr. Horváth Árpád,

titkár.

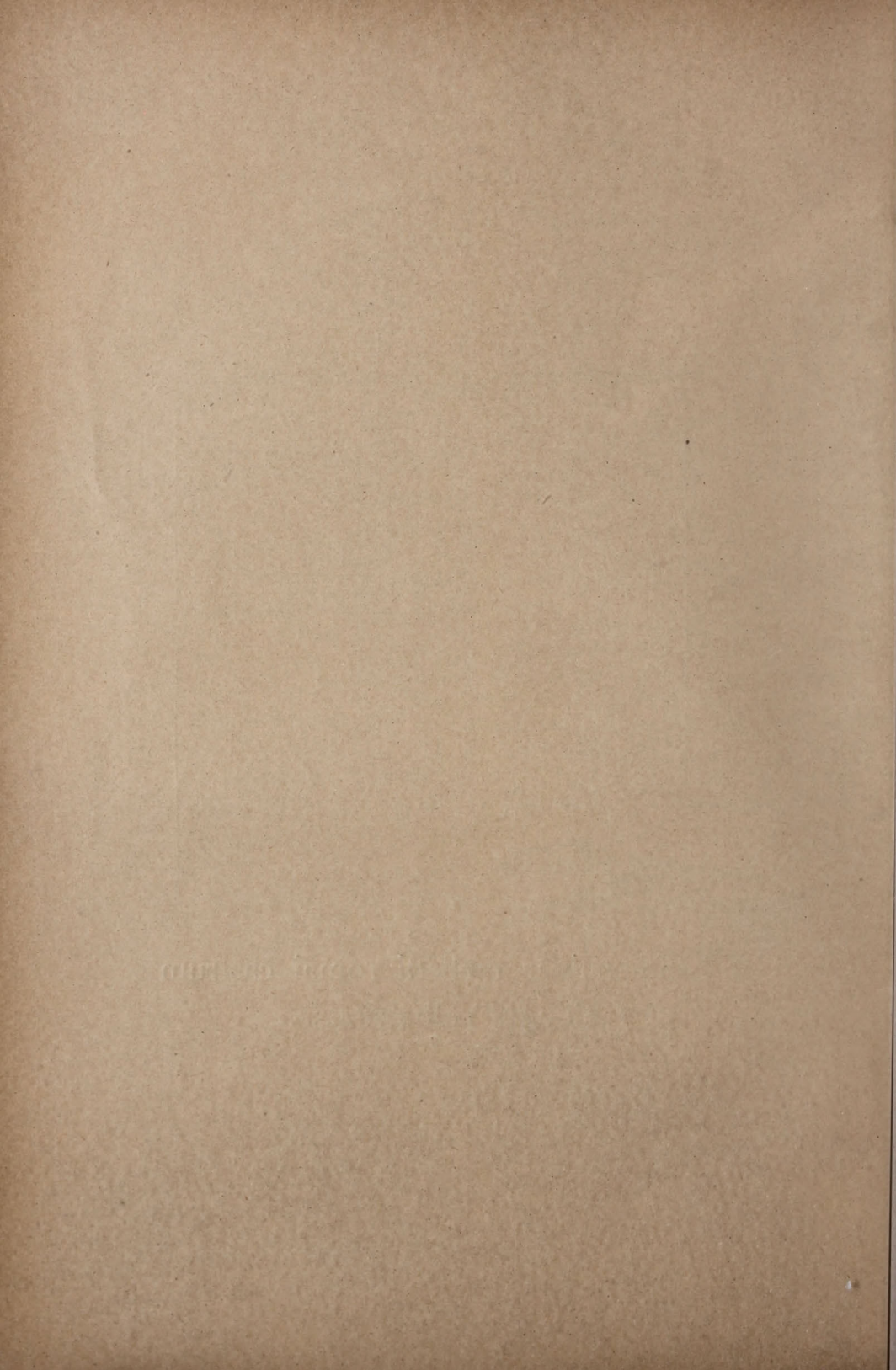

A Szamosújvár melletti római castrum („Congri”) elhelyezése.

Jelentés a Szamosujvár melletti római castellum keleti oldalának ásatásáról.

„Vivos voco
Mortuos plango“
Glebas frango!

A szolnok-dobokamegyei irodalmi, történelmi és ethnographiai társulat megbízásából m. é. szeptember 19-én kezdettem meg a Szamosujvár közelében fekvő római castellum keleti oldalának ki-ásatását a helybeli fegyintézetnek 10—16, többnyire azonban 14 fegyenczével 3 ór felügyelete mellett.

A castellum helyszini fekvésére és alakjára vonatkozólag I. „archaeologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn XIV. évfolyam 169. o., továbbá a katonai országos felvétel Z. 17 Col. XXX. Sect. SW. czimű lapját, mely utóbbiban a „röm. Lager“-féle névvel szerepel és melynek alapján remélhetőleg a speciális térkép egy újabb kiadásában is fel lesz majd tüntetve, végre pedig a szolnok-dobokamegyei monographia I. kötetének 204. oldalát.

Míg azonban az első helyen a keleti oldal hosszúságát a korábbi ásatások következtében hepe hupás talajon lépésekben mérve 150 m.-ben határoztam meg, addig az elegyengetés és újabbi, mérőszalaggal eszközölt mérés után — a déli végén levő 18 m. átméretű és a teljes kiaknázás folytán egy szöglettorony helyét most elfoglaló mély gödör (a vázlat *a*₁ betűje) beleértésével — az é.-k. szöglettoronyig ezen oldal 162 m. h.; ehhez a még felderítetlen okból sokkal rövidebb északi oldal 133 m.-rel csatlakozik, míg az elsővel szemben a nyugati oldal fekszik 55, majd 102 m. hosszúságban, melyek egymással 30 m. hosszú lapos ívhajlással összekötvék (I. a vázlat alsó *I* betűjét).

A déli oldalt végre egy a gyakori felszántások következtében csaknem teljesen elmosódott vonal képezi 169 m. hosszúságban.

A terület nagysága tehát 2⁵, ha.

A próbaárkok egyike feltárta a körfalat közel a d.-k. véghez 1, ⁵/_{m.} mélységben 1, ¹⁴/_{m.} vastagsággal (I. a vázlat *i* betűjét).

Korábbi, építőanyag szerzése czéljából folytatott ásatások annyira megrongálták, hogy csak 0,³⁶ m. magas alapja maradt fenn.

Más helyen nagyobb ugyan a föld színe alatti magassága, a vastagság azonban körülbelül mindenütt ugyanaz.

Az építési mód Vitruvius opus incertum-a,

A mi a fal egykori a föld színe feletti magasságát illeti, azt csak a helyi viszonyok és katonai szempontok szerint való következtetésekből lehet sejteni.

Az előtér ugyan a castellum fensikjáról annak minden mester-séges magasbitása nélkül is nyíllövésnyire (150 m.) áttekinthető; mivel azonban itt a helyiség megerősítése volt az egyidejű feladat, így a járórút (a vázlat *k*: betűje) magasságában fekvő 1 m. széles fapadka övezte a falat, mely előbbin állva egy 1,60—1,⁸⁰ m magas ember az 1, ³⁰ m. magas falkoronán át hajithatta dárdáját vagy kilőhette nyílját.

Következik ebből, hogy a fal, ha még 0,5 m. magas ormozata is hozzászámítatik, körülbelül 3 m.-nyire emelkedett az építősík fölé; már most a fentjelzett 1, ⁵¹ m.-nyi mélységben 0,36 m.-rel megállapított magasságát hozzá adva, összesen egy körülbelől 4,⁷³ m. magas faltestet nyerünk, mely mind a négy oldalra alkalmazva mintegy 4000 méter³ tesz ki — már magában még a többi kőépít-mények nélkül is tekintélyes anyagmennyiség, melynek megszerzése csakis a közelben fekvő számos kőbányából, milyenek az ormányi, széplaki 's hesdái, magyarázható meg.

A lapályig eszközölt ásatás rendszeren 6 m.-nyi távolságban a körfalon kívül romhalmazt és 2 m.-rel idebb már faragott kövek töredékeit, közöttük sirkövekeit, majd oszlop- vagy féloszlopdarabokat, egyebütt alapköveket, kockákat — utóbbiak között kettőt 0,80 m. h.-ban, 0,70 m. sz.-ben és 0,45 m. vastagságban szolgáltatott. Egy ugyanazon ásatási szelvény aljában talált jókora tábla oltott mész arra a föltevésre vezet, hogy itt a körfalon kívül lehetett a kőfaragó műhelye.

Általában ugy látszik, hogy a praefectus minden zajos foglalkozást távol tartott a castellum belsejétől, mert még a kovács-műhelyt is megtaláltam, a mint későbbben ki lesz mutatva, a kapun belől ahhoz oldalt építve.

A körfal mögötti lejtőn egészen az öt 1 m.-nyi távolságban kiséro, népiesen ugynevezett békasóval kövezett járór — vagy mellvédutig igen kevés lelet került elő, jobbára házi felszereléseknek agyag-, csont- és vasból való töredékei, lándzsahegyek sat.

Egy a körfalat kívülről körülfutó hasonló szerkezetű út, mely a jelenleg szántóföldnek használt lapályban vezetett, csak helyenként volt megállapítható.

Az ásatás további folyamatában a helyszínen régebben véghez vitt rombolás kiterjedtebb nyomaira bukkanván a megszaporódott törmelék- és tekintélyes nagyságú alapkövekből egy négyszögletes toronynak egykori ittlétezésére következtethettem.

Ennek körvonala meghaladta a körfalat kifelé 2, befelé — tehát valószínűleg a bejáratot magában foglalva — körülbelül 4, 5 meterrel.

Ugy látszik hogy egy-egy ily közbe tolt torony a kapu és a szöglettornyok között létezett, mert a kapun tul ugyanannyi távolságban ismét ilyen alaku nyom volt felfedezhető.

Október 4 én az illető szelvény felső harmadában egy 0,87 m. m. 0,49 m. sz. és 0,51 m. v. faragott követ ástak ki, melynek két egymással határos oldalán és pedig az egyiknek 0,65 m. h. és 0,36 m. sz. tükrén egy delfin, a másiknak 0,69 m. h. és 0,36, m. sz. tükrén egy 0,55 m. h. bunkó alaku, de csekély domborusága miatt inkább evezőnek (contusnak) minősíthető tárgy képe látható.¹⁾

Ha az utóbbi magyarázat ismertetik el helyesnek, ugy ezen lelet újabb adatot képezne a Kiepert Henrik által kezdeményezett és általam az Archaeologiai Értesítőben ismételten vitatott azon állításhoz, hogy a ravennai geografus Congri (haltanya)-féle név kizárólagosan a szamosujvári castellumot illetheti meg, éppen ugy mint egynéhány más ott talált és a társulati muzeumban megtekinthető dombormű halakra vonatkozik.

Egy október 7-én nyíltott, vízszintesen messze befelé követett lyuk talán ürülék-levezetést jelentett.

3 esős és 18 munkanap leteltével október közepén jutottunk el a kapuhoz. Hogy az ásatás második fele az elsőnél 10 nappal tovább tartott, azt részint a köleletek nagyobb számának, részint az építmények nagyobb terjedelmének és körvonalai nehéz megállapításának végre pedig a rövidülő napoknak kell betudni.

A kapu által nyújtott meglepetések minden várakozást felülmultak.

Követvén egy régebbi ásatás minden irányban az eddigieknél kiterjedtebb 11 m. h. 10 m. sz. nyomait egy lakóhelyiség marad-

1) Heberdey és Wilberg is az osztrák archaeol. intézet évkönyvének III. kötetében (1900) Kis-Ázsiából emlitenek egy sirépitményt, melynek egyik oldalán két egymást keresztező rud egy hajó hátulsó része 's egy delfin közt előfordul és csak ezen társulásról kifolyólag evezőrudnak minősítették általuk. Tehát ugy látszik az evezők ábrázolására nem létezett valamelyes határozott typus az ókorban.

ványait észlelhettük, melyek mellett a kapunak burkolatlan közlekedési szelessége 3,⁵⁰, hossza pedig 9 meterrel volt megállapítható (a vázlat **d** betűje).

Ahhoz déli irányban csatlakozott — vakolat, kő- és fedélcserép töredékei által jelölve — az imént említett 12 m. h., 4 m. sz. lakóhelyiség, mely, ha a Torma Károly által jobb állapotban talált ilosvai castellum analogiáját mérvadóul vesszük, itt is az őrszoba lehetett (a vázlat **e**-je).

A jelenleg fejenként 4, 5 m²-el számítandó elszállásolási térségnek megfelelőleg ezen terület épen egy decuria befogadására volt alkalmas.

Egy kisebb, a tulsó oldalon hasonló módon jelzett helyiség a kapuparancsnok (decurio) szobája lehetett. (a vázlat **e** betűje)

Az előbb említett szobára befelé 1 m. széles folyosó következett, erre ismét befelé egy 5 m. h., 4 m. sz. térség, melyen néhány vaslemez és faszénnel együtt összesen 14 kgr. súlyú földolgozatlan vasdarabok találtattak. Ez lehetett tehát a már említett kovács- vagy lakatosműhely (a vázlat **f** betűje).

Leginkább akkor voltam meglepetve, mikor az utóbbi mellett a föld színe alatt egy 6, 5 m. h., 1, 29 m. sz. és 1, 70 m. m. szilárd falat találtunk, melyre déli irányban 4 illetőleg 7 m.-nyi távolságban még két más ugyanolyan fal vele párhuzamosan következett.

Mielőtt azonban ezen oldalfalak elsejére bukkantunk volna, egy kapuszárnynak két sarkvasa (cardo) találtatott tekintélyes mélységben, az egyik sértetlenül és a fából való kapucsapnak rátapadt szilánkjait is megőrizve, a másik ketté törve.

Az első és a második párhuzamos fal közé beékelve a gyalogjárdának 2,06 m. h. 0,70 m. sz. követ találtuk, melyen a több mint 150 éves koptatás világos nyomai voltak láthatók.

Ugyanebben az ásatási szelvényben (a vázlat **g** betűje) azután kő kőre következett és pedig elől egy vályúszerű, keskeny csatornával ellátott töredék, melybe nyilvánvalólag az emelcsős rostély (cataracta) illett belé, mely némelyikek szerint mindegyik kapunak külső, mások szerint belső elzárását képezte; továbbá 4 db. egyenként

1,03 m. h. 0,88 m. sz.	} 0.20 m. vastag
0,90 " " 0,76 " "	
0,58 " " 0,46 " " és	
0,71 " " 0,70 " "	

kerék okozta koptatást mutató kőtábla.

Ezen töredékek e helyen való előfordulása valószínűleg áradás alkalmával ide történt sodortatásnak következménye, mely a castellumnak a folyam közelébe eső fekvéséből könnyen magyarázható és melyre majd később említendő nyomok utalnak.

Számtalan, az első mérés szerint 25 kgr.-ot kitevő, később azonban még szaporodott, jelenleg 13—15 cm. h. és sz., 8—11 mm v. vaslemezeket, melyek közül többön a szegek lyukai, némelyekben még magok a szegek is láthatók, továbbá nagy tömeg vasszeget és a kapunak nehéz vasfogantyuját is ugyanazon helyen találtuk.

A kapu közlekedésre szánt részének (3, ⁵m.) az itt a járdatéglák tanúsága szerint kizárólagosan állomásozott ala II. Pannoniorum nevű lovasosztály gyors fejlődésére alkalmatlan szűk volta arra vezet, hogy annak lehetőségét a castellum más helyén keressük.

És csakugyan olyannak látszik lenni a nyugati oldálnak a vázlatban föltüntetett azon tagolása, mely 30 m. h. összekötő ívével épen egy turma arczszélességének felel meg és az eddig ismert római castellumok alakjától eltérve az erődítésnek a harcászati követelményekhez való alkalmazkodását más szóval annak fejlettségét jelentené.

Mások (Neigebaur „Dacien“) ezen hajlásnak okát ugyan térbeli akadályokban keresik. melyek azonban a mint ma sem úgy valószínűleg a tér megválasztása idejében sem léteztek.

Vannak olyanok is, kik ezen oldalnak behorpadását a közelben folyó Szamos áradásainak tulajdonítják. Ennek azonban ismét ellenmond a csak 133 m. h. északi oldal végén kiterjedt nyomok által jelzett nyugati szöglettorony, a mely mindjárt eredetileg is oda tervezettnak látszik, hogy a lovasság fejlődését a castellum előtti támadásra fődje.

Áradások részint a folyam medrének megváltoztatásával részint annélkül ismételve előfordulhattak, a mit a castellum és az országút közti medenczeszerű térfok is bizonyít; de miként újabbkori áradások megfigyelésénél alkalmam volt meggyőződni, egyik sem tarthatott oly soká, hogy a castellum térfogatának 17-ed részét, a mely eredetileg bizonyára szintén bele volt foglalva az általános körfal mögé, annyira alámossa, hogy arról végképpen le kellett volna mondani.

És ha ártérnek bizonyosodott volna a castellum északi oldala előtt levő síkság, hogyan mertek-e a rómaiak annak kapuja elé 56 méternyi távolságban oly épületet elhelyezni, melynek 20 m. h. és

20 m. sz. nyomai még most is látszanak és felületesen található bélyeges téglák és hővezető csövek töredékeivel egy ott létezett második fürdőt avagy uri lakást engednek sejtteni?

Ezekre nézve azonban csak egy későbbi ásatás dönthet.

Ugyanezen szelvényben egy négy darabra törött, összetéve 2 m. h., 1'20 m. sz. és 0'25 m. m. lépcsőzetes alapkő és egy felírással emlékkő két töredéke találtatott, melyek írásos oldalával egymásra dőlve, annyira voltak elmosódva, hogy az egyikén már semmit sem, a másikon pedig csak gyenge körvonalokban a következőket lehetett elolvasni, u. i.

VDIS MVCAPA
SPRAEFIGIM
PCPANNO
RV ARMA

A kőnek, mely a vidék legrosszabbik hesdái dacittuffjából áll, megrongált állapota miatt, attól tartván, hogy felülete a levegő hatásának kitéve, még inkább szétporlik, egy egyfogatúért küldtem a városba, hogy a délelőtti munka befejezése után (11 óra-kor) lakásomra szállítsa. Mivel azonban, bár megígérték, de nem küldték el — a fölirat a szabadban mindjobban elmállott- annyira, hogy a jelenleg a társulat muzeumában lévön nem maradt belőle más mint VC Mucapából.

A felirat, mely a Mucapa nevet tartalmazta, a melyhez hasonlót Torma Károly az alsóiliosvai római tábor cz. munkájában a síremlékek 27. száma alatt, továbbá az archaeol. epigr. Mitth. a. Oesterr. Ung. XIV. p. 144 „Neue Inschriften aus Bulgarien“ 4. sz. alatt találhatunk, utóbbiban e megjegyzéssel: „A Mucapor név ezen a vidéken nem ritka“ — azon körülménynél fogva, hogy minden idegenül hangzó név a katonai rangfokozatban csakis alárendelt egyénektől származhatott, továbbá minthogy két innét ismert katonai praefectusokra vonatkozó felirat tiszta latin hangzású neveket tartalmaz („praefectus equitum“ CIL. III. 832 és „praefectus alae II. Pan.“ arch. epigr. Mitth. XIV. p. 175.) végre pedig hogy a castellum ezen oldalán az itt állomásozott „ala“ tisztjeire vonatkozó semmi más felirat nem találtatott, gyaníttatni engedi, hogy ez, daczára, hogy benne az „arma“ szó volt olvasható, — egy polgári állású emberre vonatkozott, — a különleges lehelhely azonban, — a kapu melléke — annak előkelő állását jelzi s én hajlandó vagyok benne a „pagus Pannoniorum“-nak egyik praefectusát felismerni, — miből a helybeli telep egyéb eddig figyelemre

nem méltatott nyomaival összevetve annak kiterjedésére következtethetni.

Az ásátás további folyamatában még egy harmadik, a körfal irányára függélyes fal fedeztetett fel, mely a kapú körüli építmények végét képezte és a második már említett fallal együtt határolt szűk téren 68 kg. ökörcsonthalmazt mutatott úgy hogy a mézsárszék itt voltát gyaníttatja (a rajz „h” betűje.)

Megemlítem ezen alkalommal, hogy az egész vonalon — a látogatóban itt volt Oross Endre áll. tanító által meghatározott — következő állatsontok találtattak :

1. *Equus caballus* L. igen gyakori.
2. *Bos taurus* L. gyakori.
3. *Sus scrofa* L. „ ”
4. *Ovis aries* „ ”
5. *Capra hircus* „ ritka.
6. *Cervus elaphus* „ ”
7. *Canis familiaris* „ ”
8. *Felis domestica* Briss. csak egy koponya.
9. *Cricetus frumentarius* Pall. igen gyakori.
10. *Spalax typhlus* Pall. igen ritka.
11. *Gallus domesticus* Briss. ritka.

Innét fogva ellenkező irányban, vagyis az é. k. szöglettorony felé, nagy mennyiségben jöttek a feliratos kövek napvilágra és pedig egy fogadalmi kő kivételével, mind sirkövek, avagy az ezekhez tartozó figurális domborművek, gyakran hárman is egymáson, de egyetlenegy sem sértetlenül. Egy ilyennek közelében, mely egy tánczosnőt ábrázol, két hatalmas parókájú és üreges szemű kőfej találtattott, melyek egyike nyelvét ölti, tehát színészeket (*personas comicas*) jelentenek. Palliumok alsó végeit és 2 pár lábat ábrázoló hatalmas töredék hozzájuk tartozónak látszik.

A vigalom képviselői síremlékeinek együttes előfordulása társadalmi állásukra vet világot.

A talált domborművek közt leggyakoribbak a ló és lovas, delfin, tengeri ló, továbbá kigyó képei, utóbbiak mint párkánydiszítés.

Ezen sirkő jelzette sírok egyikét 2'10 m. mélységig felástuk, és benne a muzeumnak átadott, Dr. Wertheim K. honvédhuszárezredorvos által meghatározott embercsontokat találtunk.*)

1) Más a castellum környékéhez tartozó sírhelyekre nézve l. archaeol. epigr. Mitth. XIV. p. 172., 175. Arch. Ért. XIII. p. 349. — Torma K. az Erd. Muz. Egyl. évkönyvei I. 31. oldalán a „necropolis”-t a malomárka és a Szamos holt ága által képezett szögbe teszi.

Itt egyszerre megváltozott a helyzet. A még remélt sirkövek helyett a legnehezebb méretű építő-kövek jöttek elő, legelőször is egy csapó-rácsnak (cataracta) küszöbe, nagyobb, mint az, mely a kapunál találtatott.

Hogyan? még 7 m.-nyi távolságban a szöglettoronytól és máris egy erős védműnek ezen jelei? E kövek talán egy rejtek-kaput jelentsenek? Ez a lehetőség sincs kizárva, kivált mivel a körfalnak egy közeli, csakugyan keskeny helyén a legmélyebb ásás daczára is semmi kő, tehát egy hézag volt, mely Vitruvius utasítása szerint arra szolgált, hogy az ezen átvivő kis fahidat hamar fölbonthassák és az utánnymuló ellenséget a mélységbe zuhanásnak kitegyék.

Most már a felszínen követve a nyomokat, egy a körfalban lévő 2'30 m.-t. tevő hézag és annak irányában kifelé, éppugy mint később a szöglettorony középvonalában talált alapkövekből következő annak vastagságát az imént jelzett méretben, alakját pedig Vitruviusnak megfelelőleg, mint félkört 5'65 m. radiussal állapíthatam meg. (a rajz „a” betűje).

Sajátságos volt e helyen a körfal átmenete a keletiből az északi irányba egy 30 foknyi hajlással.

Egy a középvonal mellett talált falazott kiugrás, valamint a közelében levő 47 cm. magas és 45 cm. átméretű oszloptöredék az egykor itt állott pillért valják.

Miután az ásátás nov. 13-án befejeztetett, a következő három nap a föld felszínének a szerződésben kikötött egyengetésére használtatott fel.

A pénzleletek mennyisége, — mint másként ezt a csakis vagyontalan katonák által látogatott és őrzött helyiségtől nem is lehetett várni, — igen csekély volt, és egynéhány ezüst- és rézpénzre szorítkozott, melyek közt a legrégebb Hadrianustól, a legujabb keletű pedig Philippus patertől származik.

Annál fontosabb egy a társulat muzeumában őrzött kőtöredékekkel bebizonyítható azon észrevétel, hogy a castellumban nem is állomásozott cohors I. Cisalpina amannak területén temetett katonája keresztyén volt. kinek a misero szóval és alatta a kereszténység első századaiban használt egyenlő szárú kereszttel végződő sír-emléket állítottak.

Régebbi ásátásokra nézve bizonyossággal semmit sem lehet mondani. Egy ilyen épp úgy történhetett már a XIII. században a Szamosujvár — Németi templom építésénél, melynek szentélye most

a reformátusoknak szolgál templomúl, s melynek északi falában a legkülönbélebb római faragványok láthatók, mint a XVI. században a helybeli — jelenleg fegyintézetül használt — Martinuzzi-féle vár építése alkalmából, végre pedig a hagyomány szerint az örménykath. templomnak a XVIII. s az institutum karácsonyiánnum (szegényháznak és kórháznak) a XIX. század elején való felépítésekor. Az utóbbi a legvalószínűbb, mivel a szétszórtan talált újabb veretű rézpénzek mind a XVIII. század második felére esnek.

Hogy azonban rendszeres ásatás e helyen még nem történt, hanem csak kifosztás: bizonyítják most a legkülönbözőbb szintájakon talált leletek.

Szamosujvárt, 1902. évi július hóban.

Ornstein József,

nyug. állom. cs. és kir. őrnagy.

ADALÉKOK A MAGYAR-DÉCSEI NYELVJÁRÁSHOZ.

—O—

Írta s a szolnok-dobokamegyei irodalmi, ethnographiai stb. társulat 1901. évi december 21-iki gyűlésén felolvasta **Sófaly Károly** m.-décsei, most kékesi ev. ref. lelkész.

Sok mende-monda jár szájról-szájra a magyar-décsei népről, az én kedves volt hiveimről, egyebek közt, hogy valóságos székekelyek. — Kilencz évet töltve közöttük, a mint mind inkább megismertem e derék népet, erős vágy kelt lelkemben, ha valami világosságot lehetne deríteni az ő eredetökre. — Mert az az egy bizonyos, — a mint ezt Dr. Seemayer Willibald nagy ethnographusunk is az általa eszközölt néprajzi felvételek s méretek alkalmával állította, — hogy a m. décsei nép nem azonos vármegyénk egyéb magyarországi lakóival!

Ős lakosok-é, s ha nem: honnan, mikor, mi úton-módon települtek mostani lakóhelyökre? e tekintetben egyetlen positiv adatra sem hivatkozhatunk.

A község határán nagy számmal talált — de fájdalom majd mind elkallódott — kő és bronz leletek azt bizonyítják, hogy a község, vagy annak határa, a történelem előtti korszakban már lakott hely volt, tehát egyike vármegyénk legrégebb községének. Nevét a mai Gézának megfelelő, hajdan Gyeicsának mondott névtől vette. — Lakosai jobbágyság voltak. — Hogy a XVII-ik században székekely telepésekkel szaporodott volna ezt igazolni nem lehet az ezen állítás alapjául szolgáló széki ev. ref. egyházmegyei protokollummal. Ugyanis az 1622. és 1643. évi visitationalis feljegyzésekben nincs szó településről. Az 1643. évi feljegyzéshez 1678-ban idegen kéz által írott következő sorokat „A mi a predikátor fizetését illeti: a jövevény emberek, mivel bort és pénzt nem adnak,“ „ha meg találunk maguk szállani, vagy maradványok, egy forintot tartozik a papnak, a mesternek pedig 24 pénzt.“ — sem vehetjük egyenértékűnek a betelepülés tényével, mert itt

nem tömegről, hanem csupán, az akkori idők sokféle viszontagságai között nyugodalmasabb otthont kereső egyesekről s ezek utódairól van szó; és főleg mert ezen kifejezésben „ha meg talál-nak maguk szállani” épen a megtelepülési szándék van kétségbe vonva.

E negatív bizonyságokhoz ha azt is hozzá tesszük, hogy a nép között míg ma is szájról szájra jár ama régi hagyomány, hogy a falu első lakosa egy Máté és egy Lukács nevű pásztor volt s viszont, hogy a székely betelepülésről, s általában nagyobb betelepülésről teljességgel semmi féle monda, vagy hagyomány nem létezik: bátran kétségbe vonhatjuk ez idő szerint a m. Décsébe történt újabbkori bármiféletelepülés tényét ebben a kifejezési formában.

Hangsúlyozom, hogy csak ebben a kifejezési formában. Mert bár én közvetlenül nem ösmerem a székelységet s annak fő jellemvonásait, de a melyeket felőlök hallottam olvastam azokból következtetve én is székelyeknek tartom a décsieket, még pedig ős régi székelyeknek, előbb letelepült lakó-soknak mint a nagy székelységet Háromszék, Udvarhelyszék stb megyék területén.

E feltevésem alapjául a történeti és a nyelvészeti tényeknek következő sajátságos összetalálkozására hivatkozom.

Azt mondja Balassa József „a magyar nyelvjárások keletkezése”-című munkájában: Ugy a történeti tények, mint a székelyek nyelve — mely utóbbi teljesen azonos a magyar nyelvvel, csak hogy annak régibb formáját mutatja — azt bizonyítja, hogy nem egyszerre s nem egy helyről került a székelység mai helyére. Ugyanezt mutatta ki Meitzen a birtokviszonyokból, t. i. hogy az Udvarhelyi székelyek később települtek mai helyökre mint a csiki és a háromszéki székelyek; — sőt magok az udvarhelyiek is úgy szokták mondani, hogy a háromszéki és csiki ember nem is olyan-félék mint ők. — A Háromszék, és Csík megyékben valamint a Marosvásárhely körül lakó régibb telepések nyelve, vagyis az u. n. keleti székelységé *e*-ző nyelvjárás, mely némely alakjában a palócz nyelvjárásra útál. Ellenben az újabb székelység t. i. az Udvarhelyszéki, vagyis nyugoti székelység nyelve *Ö*-ző nyelvjárás, és az alföldre útál. Amazok t. i. az *e*-ző nyelvjárású keleti székelyek, mint határőrök az ország északkeleti határszéléről telepedtek mai lakóhelyökre és pedig mindjárt a királyság első századában. Az *Ö*-ző

nyelvjárású székelyek pedig később, csak a XIII-ik században az alföld legkeletebbi széléről.

Nevezett nyelvtudós ezen fejtegetése szerint, tehát a háromszéki stb. vagyis *e-ző* nyelvjárású székelyek egykor az ország északkeleti határait őrizték s onnan telepedtek mai helyükre, s ime ezen állításra épitem én azon feltevésemet, hogy a magyar **décsei nép a régi határöröknek ittmaradott töredéke, eredeti székely-nép, s mai lakóhelyén régibb lakosság, mint a nagy székelység.**

Történeti tény ugyanis, hogy Magyar-Décse zászlótartói, majd lovas-katona tisztí szállás volt, — az öregek ma is tudják, hol állott egykor a „kaszárnya“ — mint ők mondják. — Ősmerve Décsének nehezen megközelíthető, mindazonáltal védekezésre alkalmatlan fekvését aligha lehet e tényt mással megokolni, mint a régi távjelzésekkel s hírszolgálatok teljesítésével.

Tudva levő dolog ugyanis, hogy a régiek magashegyeken gyújtott tüzek, vagy messze látszó tárgyak segélyével adtak jeleket egymásnak és minthogy ily célra, minden közeli hegyeknél alkalmasabb volt a falu felett közvetlen emelkedő, ma úgynevezett Erős-hegy, melyről a Czibles, a beszterczei és borgói hegyek jól beláthatók, sőt tiszta időben még a gyalúi havasok is: olyan természetes azon feltevés, hogy az ország északkeleti határszéleinek ősi székely-védői az Erős-hegy aljában, a mai faluban egy távjelzési, s hírszolgálatot megbízott telepet létesítettek, azt időnként ujjitották, növelték, s az ekként oda telepítették, egyre szaporodva, s a helyet is megszeretve, utóbb állandó, s kétség kívül legtekinthetősebb lakosai lettek a községnek, magokba olvasztva az esetleg ott talált régibb lakosságot is.

Mennyiben állja meg ezen feltevésem a próbát, döntsék el a hivatottak. Én részemről, éveken át gyűjtögetett feljegyzéseim nyomán megkísérlem a magyar-décsei nyelvjárás leírását, részint a volt híveim iránti szeretet és jó emlékezet lelke által vezérelve, részint, s főként azon célból, hogy ezen nyelvjárás ismertetése által szolgálatot tehessek a történeti s nyelvészeti emlékek és tények hivatott vizsgálóinak, s ekként hozzájáruljak azon kérdés megoldásához, hogy Szolnok-Dobokavármegye egyetlen tiszta magyar községének lakosai székelyek-e, mint a

monda tartja, s ha igen, melyik nyelvjárású széke-
lyek közül valók?

Szükségesnek tartom megjegyezni e helyen, hogy nyelvészet-
tel különösebben nem foglalkoztam, minélfogva e munkát nem
tekintendő egyébbnek, mint czime mutatja:

Adalékok a magyar-décsei nyelvjáráshoz.

Magyar-Décse Ferrótól számítva, a 41° 44' hosszúsági és a
47° 9' szélességi fok alatt Szolnok-Doboka megyében, a Nagy-
Szamos bal partján fekszik; Árpástó, Sz.-Margitta, Bálványos-Vár-
alja, Málom és Omlásalja községek által határolva, egy nehezen
megközelíthető, a Szamos-völgye fölött, több, mint 200 méter magas
hegy tetején, honnan a szőlőhegyekre is lefelé kell menni. Lakosai-
nak száma, a föntartással közölt legutóbbi népszámlálás szerint
1544, melyből ev. ref. vallású 1477; róm. kath. 7, újabb beköltö-
zés: gör. kath. (átvonuló cigányok) 23; gör. keleti: 2, (béresék
Omlásaljáról) és izraelita 35. Ennél azonban sokkal több a való-
ságos lélekszám mert nincsenek ide számítva a környéken közel s
távol, az uradalmakban és szőlőhegyeken alkalmazottak, kik a
„h a z á“-hoz — a mint községüket nevezik — oly megindító hű-
séggel és szeretettel ragaszkodnak, hogy önmagukra tekintve, azon
kívül „nincsen számukra hely“! — Különben földmivesek s még-
inkább gyümölcstermelők és kereskedők. Főjellemvonásuk: mély
vallásosság, munkásság szorgalom, takarékos egyszerű életmód, s
az ezekben nyilvánuló élni tudás, nincs köztük egyetlen nagyon
szegény, de kiválóan gazdag sincs

Kisebb nagyobb mértékben eltérő sajátságokkal bírnak, mint a
környező magyarság de leginkább eltérő nyelvjárásuk melynek

Jellemzőbb sajátságai:

1. A zárt *ë*-nek a nyílt *e*-vel való küzdelme az utóbbinak
előnyére pld. csějány, lěány, eiszēm, szērēncse, embērēket, kezetē-
ket, vágy csejány, leány, eiszem, szerencse, embereket, kezeteket.

2. A zárt *ë*-nek gyakori *i*-re változása mint: egísség, fém-
lik (fénylik) kékű (kékkő) kenyír.

3. Az *o*-nak h, r, t. l előtti megnyújtása pld. prótestáns, töl-
vaj, tórncáz, nóha.

4. Az *u*-nak gyakorta *o* ra változása mint bajosson, (bajosan)
hovas (havas) kokas, (kakas) lopta, (lapda).

5. Az **o** és **ö** helyén álló **ú** és **ü** hangok mint **ű**, **űtet**, **lű**, **lű**, **buglya** vagy **bugulya**, ezek helyett: **ő**, **őtet**, **lő**, **lő**, **boglya**.

6. Az **l** kilökése s az **e** miatti **pótlonyújítás** pld. **bőcső**, **főd**, **béső**, **gondóta**, **pácza**, **szemődők** stb.

7. A **ni**, **nu** és **nőt**, **nőt** ragok használata, mint, **biróni**, **tanítónu**, **erülnőt**, **arulnót**. E ragok használata azonban mintha kiveszöben volna.

8. A **va**, **ve** ragos alaknak a **van** igével túl gyakori használata pl. évotam ménve, megvag yok ázva, annyira hogy a megfelelő elmentem, megáztam alak igen ritkán, csak elbeszélésben hallható. Különben ez utóbbi az egész megyében, sőt talán Erdély legtöbb részében általános nyelvjárás!

9. Jellemző sajátság, hogy az íge határozó legtöbbször hátul áll, de külön hangsúly nélkül, pld. **esem le**, **bukom föl**, **szököm át**, **veszem fel** vagy szólásmódban: **nézek le** a hegyrű, **há** éppen **gyütt felfelé**. **Gyere má hé!** mer **esem le**, **s halok meg ippe most!** **Há én is szököm fel s éppen jókor kapom el a keze nyelét mer mán suhadt lefelé.** **Lipek bé az ajton, há ott van ú keme,** **No! jűsz fel a hegyre?** **mondok,** **mígy fel ara a fára vaj nem?** **Teszed le azt a küvet?** **Fogj meg hé!** mer **csűszom el**, vagy **bukom fel**.

I. Hangtani sajátságok.

1. A hangok képzése.

Az **á** képzése rendes.

Az **a**, **á**-hoz hasonló rövid hanggá csak **e** két szóban válik **ápám** **ányám**; de **o**-ra változik az egyes szám 1-ső és 2-ik személyű birtokragban, ha **a** előzi meg pld. **hátom** **hátod**, **vállom**, **vállod**, a 3-ik személy képzése rendes: **háta**, **vállta** stb. Ugyancsak **o**-ra változik ezen szavakban **bojic**, (bajusz) **bajosson fokad**, **hátol** **hovas juhorda**, **jovára**, **kopor**, (kapar) **kokas**, **iporkodik**, **lopta** (labda), **lából**, **nádol**, **szivor** stb.

Az **a** széles ejtésű **é**-re változik **jt** előtt, a **j** kilökésével mint **rétam**, **rétad**, **sétár**, **létora** vagy **rétora**, és

zárt **e**-re a cséjány (csalán) és nyílt **e**-re az **elig** szóban.

A zárt **é** használata kétségtelen, és pedig ugyanazon szavakban a melyekben a palóczok s dunántúliak ejtik, de ezen hangot mindinkább kiszorítja a nyílt **e**; hallható tehát: **cséjány**, **csépp**,

lány, borocsjány, (borostyán], eiszēm, emēnyēn, gyēngūlis, hējában, hiában), rējá, (reá), szērēncse, ígedelēm, kēnyír, szēm, nekēm, embēr, de közönségesebb a csejány, csepp lejány, boroscsejány, eiszem, emenyen, gyengūlis, hejában, rejá, szerencse, igedelem, kenyír, néha kinyír, szem, nekem, ember, stb. a szarka; csērrēg, de már az egēr nem zērēg, hanem zörög: s a szénát is nem ēsszē hanem ősszegyűjtik.

Zárt ē helyén ō is hallható, de nagyon ritkán s csaknem kizárólag ezen szavakban: öttem, vöttem, möntem, szöröncse, nem mondják tehát mögött, föl, csöpp, csöpög, vörös, hanem e helyett, fel vagy fe, megett vagy inkább megé, csepp, veres stb.

Az e, nyújtást szenved, ha utána a mássalhangzó kilöketik, mint émenyen, ékött, (elkelt) stb.

A **be** ige-kötő, kivétel nélkül mindig tiszta, de nyújtott **é**-vel hangzik: pld. bējáró, bējárva, bēmenyen, bélát, (ige) bējüvetel stb. Az **é** kétféle alakban fordul elé.

1-szor, mint tiszta **é**, mely azonos az előbbi széles **é**-vel, pld. bēmenyen, bézár, berbécs, bujbelé, éss, (az eső), esmét, egyéb futógēm, (petroleum), fél, (tehén), gyükér, hét, (számnév), kéz, kerékevés, kemencébe, levél, (írott levél), ég, (főnév) stb.

2-szor, í-re változott alakban, mint ázalik, [a disznó aprólékja), döglis, dil. egíszsig, ig, (ige), igis, fil, (ige), fimlik, fejszít, ílet, ígizet, könyír, néha kinyír. lilék, mesíjj egy szípet! — törtinétlenség, piz, vagy pinz, vika, vigez, villemény. Ez utóbbi t. i. az **é**-nek **i**-re változása a nyelvjárás egyik jellemzőbb sajátága.

Az **i**, **o**, **ú**, hangok képzése nem mutat eltérést, de az **o**, **ö**, **u**, **ű**, egyes szavakban kiáltó módon megnyúlik, mintha kettőztetve volna, pld. bōrs, bōrbi, bōrsó, ōrsó, de már a koporsó röviden hangzik, nōha, dugōcsol, ōrvos, ōrvasság, ōrda, [zsendicze tūrō), ōcska, pōrrá, prōtestáns, tōlvaj, tōrnác, bōrvéj, (téli zöld), ōrvend, ōrdőgborda (páfrány) mutat, jű, jűsztök.

A Magyar-Décei nyelvjárás magánhangzóit a következő táblázat mutatja:

Mély hangok		Magas hangok	
ajak nélkül	ajakkal	ajak nélkül	ajakkal
	u, ú, ű	i, í	ű, ű
	o, ó, ô	é, ë, ê	ö, ő, ô
á	a	e, ê	

Felső nyelvvállás

Középső „

Alsó „

2. Ahangok változása.

a) Minőségi változások.

1. Zártabb hang áll, nyiltabb helyén, **a** helyett **o**, mint említve volt fentebb, fokad, hová, kóka, vócsora, vósánap, szívó. de nem mondják; lábomót, házodot, lányunkot, fiatokot, lovokot, lovakot, házokot, harmadikot, másikat, stb. ezekben tiszta **a** hangzik.

é helyén **i**, lásd fönt.

e helyén **i**: hírvad, (hervad), erigygy, körti, messzi, teli, stb.

o, **ö** helyett gyakori az **ú**, **ű**, pld. **ú**, **ű**tet, **ű**köt, **lú**, **kű**, **dű**t, **fű**, (fej), **szű**, **lű**, **csű**, **bugja**, **bű**től, **udvas**, **pu**dvas, **bu**tyikó, (botocska), **gyű**kér, **hun**, **hun**nan, **hivum**, **hiv**utt, **sziv**utt, **iv**utt, **pu**hár, de nem mondják: bukor, csukor, hanem bokor, csokor.

2. Nyiltabb hang áll, zártabb helyén:

i helyett **e** és **é**: csehel, (csihol), addég, **esm**ét, **esm**ér.

u és **ű** helyén **o**, vagy **ö**. **ö**veg, **sö**veg, **fö**vet, (fűvet), **fö**veket, kollancs, **nyö**ves és hangbeosztással, **kö**cs, (kules).

o helyén **a**: **órv**as, **órv**asság, **dak**tor, **szab**a.

b) Ajakműködés változása.

e helyett **ö**: **ű**köt, **ö**ste, Böthlen, (Bethlen), **vö**tt, **tö**tt, de nem mondják; **ö**krököt, **ö**krömöt, **ö**krödöt, gyűrűnköt, gyűrűtököt, hanem rendesen ejtve, **ö**kröket, gyűrűtöket, stb.

i helyén **ű**: **ű**dő, csürke, csüpeke, szüvvel, szüvesen, **hű**tös, (esküdt), **kű**sded, (kisded) **mű**k, (mi), **mű**nk, **mű**nköt, **tű**ktöket és megfordítva:

ű helyén **i**: **bikk**fa, **fű**l, (fűl), **inn**ep, **id**vessig, **sik**et.

az **u** **i**-re változik ez egy szóban, **bojic**z, (bajusz).

o és **ö** helyén **é** vagy **é**: **rē**sta (rosta), **nyē**g, (nyög), **kóré**, (kóró).

az **e** és **é**: **á**-nak hangzik, ez egy szóban **káp**ás, (képes valamire).

e helyén **o**: porczolán, Szikón, (Szék városában).

aj helyén, hangbeosztással **é**, mint **lēt**ora, vagy **rēt**ora, (lajtorja), **rēt**am, **rēt**ad, **rē**ta, **sēt**ár, **sajt**ár).

c) Má ss al hang z ó k v á l t o z á s a.

ly helyett **j**: ijen, ojan, tavaj, kiráj, fojó, stb.

l helyett **j**: pujiszka, mejj, mejjre való, de a pájinka: pálinka

r helyén **l**: sellét, [serét].

ny helyén **l**: fimlik

t helyén **k**: Szakmári.

Érdekes és jellemző a **vagy** helyett használatos **vaj**, mint vaj-igen, vajnem, vajhogy, vajegyszer, vajegy, a hajma azonban hagyma.

d) Menn y i sé gi v á l t o z á s o k.

A magyar-décei nyelvjárás, a rendestől eltérőleg **kettős mássalhangzót használ**, az **on. en**, ragok előtt, pld. magosson, laposson, hegyessen, pirosson és ezekben a birtokragos alakokban, belüllem, belülled, belülle, túllem, rüllem, nállam, előllem, felöllem, utánnam.

Bővült alakok: birikózik, ez igét nem ikesen is használják: birikóz, csitkó, fijam, fijad, stb. s ijjet tángyir, tollú, tésis, (te is).

Szükitett alakok: bok, bokig, (e. h. boka, bokáig), biz, (bizony.) bá, bám, (bátya vagy bátyám) éss (csak az esőről esik), ha, (hanem), mind, (mindig), kül, (kívül), méhelyt, (melyik helyen), **ú**, (ügy), há, (hát, kötszó), eiszëm (elhiszem vagy hiszen, indulatszó), jön, (jöjjön), jándik, vagy jándék, (ajándék). szívonó, [szénvonó), tüzszely, (tűzhely), ennihány, [egynéhány], bórbi, (borbély).

Hangátvetések: ögyvez, tepsed.

Fontosabb s jellemzőbb mennyiségi változást idéz elő a **szótagot záró l**-nek, úgy a szó belsejében, mint a szó végén, **elhagyása** s ennek következtében, vagy az előző, magánhangzón, vagy a következő mássalhangzón belő **pótlónyújtás**, pld. bűcső, dógom, dógod, bêső, kűső, főd, egyé, erővê, fëmenyen, szekérrê, **ü** kême, hagass, szűvvê, szemődök, pácza, gondóta, gondósz, gondóna, tisztán ejtetnek; alma, szalma, balta, balra, felel — ellenben kilökésel, felëtem, felëted, felëhet, stb.: (feleltem, felelted, felelhet.)

Az **l**, mássalhangzó nyújtással marad el; távorru, búsujj, fijj, indújj, megájj, meghótt, kótt, êkött.

Szó végén az **r** gyakran elmarad s e miatt az előtte álló hangzó nyújtottá lesz akkô, mikô, ecczê, kétczê, hamâ stb.

Az **r** kilökésével a következő mássalhangzón pótló nyújtás áll be pl. talló, salló,

A **t, d, rt.** szóvégén gyakran elmarad: azér, vagy csak azé, néha azi, ezér, néha ezé, vagy ezi, mingyá, benn, há. hát (ksz) kesztem, keszted, keszte stb.

Az **n** ha szóvégén, vagy szó közepén elmarad a magánhangzó

órrhangúvá nyúlik: ijenⁿ, ojaⁿ, ippeⁿ, lejáⁿ, csejáⁿ, szíⁿ vonó, kíⁿ telenség.

II. *Alaktani sajáttságok.*

1. Szó összetételek.

1. Birtokos összetételek: góczajja (tűzhely alatti üreg) nádméz (czukor), tűszely (tűzhely), kezenyele (a kézszar), ekekabula (V alakú fa, melyen az ekét csúsztatják), színamurva (szénapolyva, törmelék), kűpor (megszáradt s porrá tört mész habarcs (malter) vas-edények súrolására használják), ördögőrdő (páfrány).

2. Jelzős összetételek: felsing (nők felső ruhája), fejírsavó, (sajtkészítéskor nyerik) matókmacska (párzó macska), nehézűdő (viharos) rüdegől, rüdegdisznó (magló, s nem hizó), ragadályfű (bojtorján félék), martilapu (talán a lókörmű szattyán) pukantófű, kupásmalom (felülcsapó vizi malom), hóharmat (dér), buglyásvéka (halmozottan rakott), palaczkféreg (poloska), csatlófa (a mivel a kötelet vagy lánczot megcsavarják, hogy erősebben szorítson), zsemlekása (búza dara).

3. Tárgyas összetételek: esőtartó (esernyő), esztrungahajtó (l. szójegyzék), kannamosó (zsurló), vírszipó (nadály), tolútípök, máléhántók (a tollat vagy a tengerit fosztók).

4. Ikerszók: csög-bög (kis ember) him-hám (hiábanvaló), iccki-viczki (kérkedő ficzánkoló) liflang (cifra).

2. Szóképzés.

1. Igeképzés igéből.

a, Gyakorítók: csömbölyget, göngyölít, dűrűczköl, (györköl döföl) dugócsol (duggat) hendefítél (összediből) herget (ingerel) hirpitél (hörögve nehezen lélekzik) járdogál, vagv járkocsál (sétál) lecsketel (locskol) lefel (a kutya mikor iszik) megsajdúl (fájul) nyüset, nyüskötöl (ízeg-mozog) piszkítál (piszkál) sétafikál, (cél nélkül kis helyen sétálgat) sékondál (valakire várva járkál) szirkítál (a tüzet élesíti piszkálva) szuszmatol (szuszogva végez) szemecskél (szemel, válogat) szuszakol (szorosan be helyez) topicskol (a vízben vagy sárban tapos).

b, míveltetők: duhaszt (üt) nyívaszt (öl) suhaszt (csúsztat).

c. visszahatók: birikózik (birkozik) fütődzik (melegszik) hagyakozik (hagyományoz), iramlik (ficzamlík), szívalkodik (szárad) támbálódzik (tápázkodik) türkédzik (erősen hozzálát v. fog valami-

hez) szeszpelődik (készülődik szed-vesz) vaszkolódik: (készülődik elhelyezkedik.)

2. Igeképzés névszóból agyal, leagyal (agybaver) bűzöl (szagol) csűvül (fonalat orsóra gombolyít) csügeréz (l. szójegyzék) czikázik (kicsirázik) czugázik (tekejáték) csitkózik (csikót ell.) csömbölyit (göngyölít) csillámpol (pislogva ég) fimlik (fénylik) firczel, (férczel) firgózik (l. névszó) habukol (a vízben gázolva jár) hátol (hátba ver) isztikél (ösztönöz) kajlad (lehajlik fonnyad) kasmatol (l. névszó) kösmöl (körmöl) pókál (pólál, bepólyál.)

Különösebb igék: banyalint (sietve összehány, vet, kapkod. a kendőt v. kabátot is csak a nyakába banyalintja), bébondrízsal (becsavargat), csarál (csatit), ecsermál (elcsen), belé czuppan (belé esik a sárba v. a vízbe), gürüzdöl (az eke ha csak karczolja a földet), elharízsal (el v. szét kapar), handrízsal (összekapkod), hurbol (elnyü), heppen leheppen (lepuffan), kalafintál csavarog, lepcsen, (szétlepcsen szétlocsan) serpetél (lábotlankodik) sékondál (valakire várva járkál) sifitel (csiszol, fényesít) suhad, (lassan lecsúszik lesuhad csendesen elillan elsuhad) supától (elpáhol) oda suppint (hirtelen oda üt oda csap) tajkol megtajkol (megőtoget, a nagyjából megigazit de varrással) tácsol, letácsol (lenyelvel, elhallgattat) eltepesed (elnyilik) uzsukál (kunyorál) zakotál (zörejt okoz.)

3. Névszóképzés igéből ázalék (disznó öléskor a hús aprólék, a mit sós vízbe s füstre tesznek) buj belé [kisebb kabát] göbbenő [gödör kátyú hely] gyengülés (nyavajatorés) igedelém (nagy baj) ígizet (megigézés) íramlás (íezamodás) lapittó (gyuró és vágó deszka) lecsedik (moslék) rontás (babona) sódalék (a már besózott disznóhús) szóalék (a mivel sóznak.)

4. Névszóképzés névszóból döglés (l. szójegyzék) dühödés (veszettség) suhanczár (suhancz formájú kis legény).

5. Kicsínyítő képzők: anyikó, ennyikó, puczunyi, puczunykó, tűhegynyikó, annyi se mint egy tetű, vagy mint a körmöm feketéje. Fácskó, butyikó, csontorka, (a fából kiálló elszáradt, letört ág rész) budiska (sós vizes kis hordó) foncsika, szikrucza, Kalicza. (Klára) Miskucza (Miska) binsó (hitvány kis darab, főként gyümölcsről mondják); csög-bög [alacsony hitvány] rőtyesz [tömzsi erős]; a kis szó helyett következetesen mindig kicsi használtatik a macskát cziczus helyett piczusnak hívják és piczus a fűzfák stb. barkája is.

6. Indulatszók: aj ajaj! hé! hej! rukki! (rugd ki.)

3. Szóragozás.

a) Névragok.

1. A **ban, ben** rag helyett **ba, be** használtatik, házba, kerbe, dőglisbe, bűribe. stb.

2. a **ból, ról, től** ragokon kettős változás történik u. m.: az **l** kimarad s az **ó, ő** pótlónyújtással zártabbá **ú, ü**-ré lesz péld. abbú, ebbű, házbú, kerbű, arű, erű, kocsirű, Rettegrű, attű, ettű, ágytű, széktű stb.

3. A **val-vel** ragnál pótlónyújtással elmarad az **l** mint színá-vâ, sarjűvâ, szerencsêvê stb.

4. A **hoz, hez** változtatlanul illeszkedik a szavakhoz, mint kézhez, házhoz, kűhöz stb.

5. A **ni, nu, és nôt nôt** ragok közül a **ni nu**, kizárólag csak személyi vonatkozásban használtatik, s a **ni** raggal ezen kérdésre felelnek kihez? vagy hova? Pld. hova megy? Menyek a jegyzőni. a bíróni, vagy Pistáékni. — A **nu** raggal, kitől? honnan? kérdésre felelnek pld. jövök a papnu; vagy Ballánu vótam, v. éppen a bíróéknu jöttem; — mondják így is, apáméknu, v. apámnú, továbbá nálunknu pld. mikor nálunknu ément ippen jűtt a nehéz üdő.¹⁾

A **nitt, nott** rag ösmeretlen.

A **nôt, nôt** raggal ezen kérdésre felelnek merről? pld. merűl-nôt jű a nehéz üdő? arűlnôt ni! Váralja felől! Ide tartozó kifejezések: messzűnnet, alűlnat, felűlnôt.

6. Az okhatározó **ért** rag használatakor a **t**, sőt az **r** is elmarad s az **é** gyakran **i** re változik pld. Há mí, tetted ezt? azé v. azér mer úgy monták! Az azért ezért szavak helyett, ha anyi mint: mégis, közönségesen attű csak használtatik pld. attű csak emenyek én. Ugyanily értelemben mondják: csudámba is émenyek csudámba is megnízem stb.

Érdekes az inkábbnak megfelelő mintsább szó pld. inkább megfizetem mintsább a bíróni hivasson.

7. Közép fok alakok: arébb, hátrébb, idébb, odébb, egyébbűt, egyébbűvé.

A fokozás és csudálkozás jelzésére szolgál a gyakran használt roppant és a jaj! vagy áj indúlatszó pld. áj! be roppant szíp mulatság vót! Jaj uram Isten be csúnya egy ember, — Föltartott Úr Isten! jaj micsa szíp házak stb.

1) Mondják úgy is: jőnek nálunk v. menyek Gálék, apámék Balláék stb.

b) Birtokos személyragok.

Ezek használatánál csak a több birtokos egy birtok 3-ik személyénél van eltérés pld. házok lábok szemök, stb. Példák a **j** közbeszúrására: könyvejem, könyvejid stb.

c) Személyes névmások: **Én**, te, **ú**; **mük**, **tük**, **úk**. engem v. engem, téged., útet münköt, tüktököt, úköt, kapcsolatban: az én kertem, a te kerted, az **ú** kertye, a **mük** almánk, a **tük** almátok, az **ú** almájok.

d) Igeragozás.

A m. décei nyelvjárás elbeszélő mutat nem használ.

Az ikes igék első személye mindig **m**. eszem, íszom, alszom, legfeljebb ha elvétve mondják eszek, dógozok, avâ nem törődök!

A 2-ik személy vegyesen **l** és **sz** vagy **cz**. pl. bajlóccz, gyöt-rőcz, de hallható így is bajlodô, gyötrődô.

A felszólító mód 3-ik személye az ikes igéknél gyakran, egyebeknél mindig **n**, mint kejjen mennyen, jöjjön, vagy e helyett csak jön. hallható ez is nó füttözzik — melegedgyik.

A **jön** és **megy** igék ragozása: jövök, jösz, jű, jövünk, jütök, jűnek; jőjkek, jűij, jön, jűjjünk, jűjjetök, jőnek. — Menyek, míssz, menyen, menyünk, mentek, mennek.

Az igék ragozásánál — mint említve volt — leginkább **fel-tünő** sajátság.

1., a **va**, **ve** ragos alaknak, a **van** igével alig hihető, gyakori használata, pld. ê vótam menve, ê van indûva, le vagyok feküve, ê van vígezve, még van csinálva, stb., úgy hogy e nyelvjárás mult időt, csak elbeszélésben használ.

2., hogy az **igehatározó** lehetőleg mindig **hátul áll**, esem le, ülök le, halok meg, szököm fel, állok be, stb.

A hangsúlyozásnál említésre méltó sajátság nincs.

Szólásmódok.

Agygyon Isten! Isten ágya meg! Egíszsígét, jó estít! jó iccá-kát! az Isten szerencséltesse! Szerencsét v. szērēncsét! néha szörōncsét!

Há hogy vannak kéték? Istennek hálá nincs semmi bajunk! v. Há **ú** ni elegyesen, v. há biz **mük** nagy nyomorúságba vagyunk, erőst beteg a Marci gyermek, tennap Pista bá (így nevezi a feleség a férjét) a daktorná is vót vélle, nem ér a semmit, egy szikru-cza, annyi itelt se vesz a szájába, bajossan ha fêgyógyul! Aj, ne

búsújj egyet sem! hisz ippè így vót a mük Kaliczánk is, egy álló hétig semmit se ött mégis fêgyógyúlt. Meglásd jobban aggya ennek is az Isten. — Ne fíjj fíjam! ne búsújj, egyé, erővé is, mer még jobban êgyengűlsz. — Szêginy gyermek âj hogy e van veszve, min ha sírbú jűtt vóna ki! — No ne fíjj, ha vannak még napjaid csak fêgyógyűlsz. — Âj be igazi beteg vagyok. Há én hogy jártam? tennap a Lukácsék Marczija úgy bokon ütött törtinetlenségű egy nagy küvé! hogy azt hittem, halok meg!

Há igazán megnyúgott Mányi nêni? jó járt szêginy! az Isten nyúgosztajja meg. No ne búsújj! hiszen arú má úgy se tehetsz, se nem te keszted, se nem te vígzed, az Isten gondot visel rêád is!

Phü, phü (leköpés, utánzás), igizet ne fogja! be gyönyörű szíp gyermek, világra olyan mind az annya! ôh fíjam lelkem az Isten nôvejjen meg! — vagy: âj be kicsi hitvány gyermek! Szêginy, olyan mint egy vátott (váltott). — Olyan biz a min ha bôrsí (borsért) hordanák!

No jônek má nálunk is vaj ecczê! há mí nem jűnek? tán haragszanak? Ugyan mír haragunnánk? de csak mehettünk, bár hogy is akartunk. Na készűjj Kati oszt menyinyűnk.

(A gazda mikor vendégére köszönt). No az Isten ágya meg! aggyon Isten szerencsét! (a vendég visszaköszönt) Tarcsa meg az Isten köztünk a barátságot az Isten éltesse kêdet is! Közös hordáskor a kalákások így köszöntik a gazdát: No az Isten megsegített bennünköt, haza hozhattuk a fát. Az Isten ágya meg kêtêket, münköt is meg a mârhákat is, hogy máccor is segéhessünk egymásnak, asz pedig a mit hosztunk, használhassák jegíssíggê bíkessíggê!

(Kinálások). Há egyenek még! ne útáják! Na szeressik! jó szűvvè aggyuk! Má köszönnyük, elíg vót, öttünk eleget, meg vagyunk elígedve! Há akkor aggy Isten egíssígükre! oszt megengegygyenek a víkon tartásrú! Csak így aggya az Isten örökre!!

Az evés idején êrkezôt hívják: Na jön hozzánk, jó szűvvè láttjuk! — Csak Isten ádasábú lássanak hozzá, köszönnyük, a mijénk is megvót!

Kejj fê hé mer vírrad! Kiszítni kê a marhákat, síj Jessünk ê kéne vígezni ma a szántást! — Ôh bár az Isten esôt adna, erôt kemény a föld, csak gürüzdöl az eke, ném számlík a föld!

Menyek a papni ótó ágír, bé kéne ótani vaj három fát, aggy bár egy ágat nékem is. Annék biz én szűvessen, de egyetlenben egy síncs, hiszed vaj nem!

Jajajaj! kész hogy megbolondújjak! anynyi a bajom (tréfás válasz) eléggé is sajnállak a könyökömbű! — Nizd má mit csál (csinál)? Maj meg ölt a kaczagás! No ugye lekaczagtá?

Na hadd ê világ! tudom én máccò mi csinájjak mer a jót jóval csak nem köszönik meg.

Menyek a kerbe, há íppen lopják a cseresznyét, de a hogy megláttak aló rukki! Mindè futottak még poruk sem maratt! Nálunk is ellopták mind egy porig. Pedig hattam egy egisz bugulyás vikát a gyermekeknek.

Fut a bika utánnam, én is rukki hé! úgy mentem a fán feléle hogy! . . .

Má íppen ê vótam indúva Böthlenhe mikor kiáttya a gyermek, hogy a csítkó belé van ugorva a karóba!

Gyere mán hé mer esem le a fárú s halok meg íppen most! — Aj hogy leheppentem a fárú csak úgy döczzentem! — Úgy estem ela sárba hogy lepcsént! Úgy csaptam oda a földhöz hogy szétlepcsént!

Instállom nem törtem el, csak kisuhatt a kezembű oszt szét-poshadt!

No te riszeges dísznó! há itthon vagy, haza jütté jó gazda! jó viszed tés is a gazdaságot, egisz nap a fogadóba!

Ugyan hágass mán, ne csarálj mind egyre, — foghasd meg a szádad mer le tácsollak, muszáj egyik a másiknak engedni, há nem tudod, hogy csak nagyobb a kalap mint a keszkenyő!

Na êharizsátad csúfságbu! indújj csináld meg újra. Jaj, hogy ê vagyok hurbolva a nagy munkába! tennap is micsa nagy műsigbe vótunk!

Szökj arébb hé! mer megüt a fa! Ne ájj igen kukkra! (t. i. a fán), mer tórha az ága leheppensz!

Sijess! nem látod jű a nehéz üdő? Há mit bánom én? attú csak émenyek bár a falu vigire.

Ên biz hittam, de csak nem jű, mind csak ott jácczik a többivé. . . . Úgy ê kértem hogy vegyen bár vaj egyet, de csak nem vött.

Jaj atyám menyi sok fejr nip! Jaj atyám be sok szip virág! Na búzölje meg ugye jó búzú? — Aj be jó búzú virág! Aj be igazi szip! — A mijénket mind kikaparták a tyúkok pórrá!

Há Marciék (új házasok) hogy vannak? zakotálódnak-é még? Mán jó vannak, Istennek hálá, maj csak megfőnek a maguk levibe!

Aj! hogy a döglis egyen meg, v. egye meg a fejedet! —
dühögygké meg ippen most!

Aj hogy a csuma enné meg a lelketed is.

A föld egye meg a fejedet. — Mosogasson meg Kónyáné
(halott fürdető.) — Hogy beszílné a pap helyetted! (temetéseden).

Annyi a balha az lsten dühössze v. döglessze meg! hogy a
káposzta lapuját má mind leötték, nem maratt csak a csontor-
kája.

Montam, hogy nagy tél lesz, mer a patkány anyit túrt az
úszön, kisz hogy mind fészántsa a földet.

Táncsnóták, versek.

Az decseji csörgő víz,
Olyan édes mint a miz,
Én is ittam belül
Még se hőttam meg túl.

Az gondolod te szigorú
Hogy érted vagyok szomorú?
Minhogy érted szomorkonnám,
Inkább hideg vizet innám.

Az gondótam még a világ
Hogy mind íg a gyertya világ
De már látom hogy elászik
Mer a rózsám rám haragszik.

Kik virág nyílik az réten
Nem láttam az rózsám régen.
Fejir nyílik majd az hegyen
Meglátom az jövő héten.

Szőke vize a Tiszának,
Kökény szeme az rózsámnak,
Kökény szemit ha rám veti
Gyenge szívem elígeti

Ablak alatt csüppe bokor
Ne sétájj nálunk nagy lator.
Mer ha nálunk én megleslek
Kifórázom a szemedet.

Mindenfelől csak az hallom
Hogy éhagyott az galambom,
Ha ú éhagyott egy hétre
Én éhagyom má örökre

Be szíp csillag ragyog az hód előtt
Be szíp kis jány sétál kapum előtt,
Rá sem merem a szememet vetni
Árva vagyok nem szabad szeretni.

A décseji falú végen
Három csillag van égen
A hol az a csillag ragyog
Én is oda valló vagyok.

Felfogadom Isten előtt
Az décseji templom előtt
Nem tartok én több szeretőt.
Csak minden újamra kettőt.

Vót szeretóm vót egy pár,
Kijér szívem hóttig fáj!

Apró murek petrezsejem
A vén asszony veszedelem.
Úgy várom az temetésit
Aszt a kutya teremtésit.

Mindenféle szeretóm vót
Csak még olá leány nem vót
Olá leány ne is legyen
Hogy a fene olát egyen.

Fel az úcczán meg alá
Kiret engem egy olá,
Nem menyek én hozzája

Tört fuszulykás a szája
Menynyen haza mosgyik meg
Asztán házasogygyik meg.

Három díjó belle nélkül
Fut az olá szeme nélkül

Túrót eszik a cigány
A mint menyen az úcczán,
Kértem túlle de nem ád,
Még aszonta pofon vág,
Pofon vágja az apját,
Azután a nagyapját.

Asz gondolod te csipás
Hogy engem nem szeret más?
Szeret engem még más is,
Náladná szebb virág is.

Komám asszony pendeje
Kiterítve a gyepre
Komám uram őrizte
Hogy a szél ê ne vigye!

Vót szeretőm kettő három
Egy úcczába tizenhárom,
Tiz êhagyott maratt három
Kivel mülassak a nyáron,
Aratáson kapáláson
Széna-búza béhordáson.

Az decsei templom előtt
Három ágú díjófa nőtt
Három ága hat levele
Szeretőmnek szép a neve.
Szip a neve szip termete
Szip a maga visolettye.
De mi haszna szip a neve
Más ili világát vele
Hadd hogy ilje had hasznájja
Csak végtire meg ne bánnya!

Ég a konyha ropog a nád
Tagadd meg értem az anyád
Mert én ojan lészek hozzád
Min tulajdon édes anyád.
De még anná is jobb leszek
Mer én hőtígg tíjéd leszek! —

Magyar vótam e korájig
Az is leszek min halálíg
Hazámhoz hű nem mostoha
Nem adom ê magam soha!

R é g i n ó t a.

Fészántatom az dēcseji nagy úccát
Vetek belé piros pünkösdi rúzsát
Két szilibe piros rózsa nyildogál
Közepébe barna kis lány sirdogál.

Nem messze van az én rózsám tanyája
Onnét ide látczik az almafája
Rá szállott egy fejir galamb bújába
Mind aszt, mind azt fújdogájja magába:
Kedves rózsám itt hagylak nem sokára
Kedves rózsám itt hagylak nem sokára.

Ha itt hagysz is oda ne újj sokáig
Hogy a szívem gyászt ne visejjen hőtígg
Ha ê mégysz is én néked asz kívánom
Hogy az út előtted rózsájje vájjon
Még a tűnn is ides alma teremjen,
A te szived engem ê ne felejesen!

S z ó j e g y z é k.

A c c i d e: add ide.

Á g á l: Nagykepűsködik,
henczeg.

Á g: (lásd galy),

A g y a l, l e a g y a l: agyba főbe
ver.

- Aj és âj: indulatszók, amaz
röviden ejtve a harag, emez
a csodálkozás kifejezésére.
âjj arébb: menj onnan.
annyikó: annyi kicsinyítő
raggal.
appricscs-lohadj: takarodj.
ârébb: arra középfolkon.
ârulnót: arról. felől.
âzalik: disznóhús-aprólék.
- B**ács: juhászgazda, a bojtárja.
pakulár.
bá, bám: bátya, bátyám, (a
feleség férjét mindig Ferem
bá, Pista bá stb. czimezi.)
bálmos: a juh-sajt készítés-
nél nyert, igen vajas, ú. n.
fehér savóban főzött puliszka.
bak: a himnem kifejezése, pl.
bak macska, bak galamb, bak
viola, (egyszerű).
baggat: öltögetve megnagyol,
felületes munka, így a nem
jól kapált, szántott föld is
csak meg van baggatva.
banyalint: sietve össze-
kapkod, oda vett, pld. mikor
eső jön a szénát „össze-
banyalinttyák, a ki siet
ruháját csak a nyakába
banyalinttya.
bestelen v. becsstelen:
idomtalan, csúnya, nehezen
ki- vagy feldolgozható valami.
berbécs: kos.
berreg: a juh, midőn párzik.
bincsó: hitvány kicsiség, pld.
bár egy bincsó sem
termett réta!
- bihaj v. bihal: bivaj.
birikózik: birkózik.
birtóka: féreg által megszárt
bepetézett szilva, idomtalan
nagygyá nő, érés előtt lehull,
a gyermekek megeszik.
biszijók: bazsalikom.
biz, bizón: bizony.
bok, boka: pld. bokig érő
viz, bokon üt, fáj a bokom.
bokod, bokja stb.
bórbi: 1. borbély, 2. himlőt
oltó orvos.
botyikó v. butyikó: 1. fél-
kéz sulyok szapuláskor. 2.
általában kis bot.
bórza fa: bodza fa.
boroscsőján, orgona fa.
bébondrizsál, becsavargat,
beköt.
bráha, kis üsti szesz főzéskor
az üstben maradt moslék.
brant, üszkösödés, fene.
brinka, golyya, guga, gusa.
budiska: sós vizes kis fa edény.
bûrján, gyom.
bûjbelé, női felöltő, kis kabát.
börvej, téli zöld.
bungor, gyümölcsös kert.
bűz, bűzöl, szag szagol, jó
bűzű, rosz bűzű.
bugujás, halmozott, pl. bu-
gujás vika
buguja, boglya.
- C**zanczékol, a ki az utcán
tekeregve lopja az időt akkor
mikor otthon nehezen várják
czíka, czikázik, csira, csi-
rázik

czuga-czuga, malaczokat,
disznókat hívogató, csalogató
szó, vagy a mikor kergetik:
czuga tē! czuga tē!

czuga, czugázás, gyerme-
kek és ifjak tekejátéka, a fa-
tekét a földön botokkal lyuk-
ba beütű s azt megakadályo-
zó játék.

csarál, csatit, a kinek mindig
jár a szája, nē csaráj, ne
járjon a szád

csatlófa, kötélbe, v. lánczba
dugott hosszú fa, melyel a
köteléken csavarnak, hogy az
jobban szorítson

csehel, csihol

écsermál, elcsen.

cserény, füstfogó kupola a
pitarban, sárral betapasztva,
hogy a szikra a földel alá ne
szálljon, a hol nincs kémény
ott cserény van.

cseján, csalán.

csitkó, csikó

csimmaz, cserebogár pondró.

csosszan, bécsosszan,
betoppan épen akkor a mikor
kell v. nem kell.

csillámpol, a kialvó gyertya
v. lámpa.

csontorka, 1. elszaradt ág,
csap, 2. a letört, lerágott le-
vélnek a száron, v törzsön ma-
radt kis része, v. nyele is cson-
torka,

csög-bög, alacsony, hitvány
csömbölyit: valamit gömb
alakra összecsavar.

csömbölyget, 1, a szájába

vett fonál darabot, kendert stb.
gömb, alakra formálja. 2, a
fogatlanok is csak csömböly-
getik szájukban az ételt

csuda, 1, közmondás pl. Csud-
dám b a s e m e n y e k, azért-
se v. csudám b a i s: azért
is. 2) átokfélbe hogy a csu-
da e n n é m e g! a fejedet,
lelkedet stb.

csuma, babonás hit tárgya,
parányi emberke, v. sötét éjjel
gyermek síráshoz hasonló hang
(talán a görényé?)

csúrdé, meztelen

csúppan, hécsuppan, a
vizbe vagy a sárba.

csügeréz, gyermek játék a
két végén kihegyezett arasz-
nyi fa, melyet felpéczczentve
ide-oda ütnek. (Csongrád me-
gyében Szentesen, cigigere,
Hmvásárhelyen, dölé)

csűvöl, fonalat gombolyít a
vetélőbe való hosszú orsóra.

Deberke, túrós stb. bődön
hosszúkás, keskeny fa edény
dőf, megdőf, igen gyakori
szó a lökés, taszítás kifejezé-
sére

döglis, közmondás: döglés,
menny a döglisbe! a döglis
egyen meg, stb.

dühödés, átok szó pl. dühögy-
gyé meg ippeⁿ most, v. dū-
hügygyek meg ha nem igaz!
v. menny a dühödisbe

dühüs, veszett

duhaszt, megduhaszt, üt
megüt
duhad, duhadásig ött, tor-
kig szakadásig
dohot, szekérkenőcs
döblöcz, fehér héjju sütni
való tők
drága jó, e helyett: kedves,
drága jó ítel, drága jó asszony
dürüczköl, döföl, lökdös

Ecczê v. ecczê és más ecczê
egyszer — máskor
ébred, megébred, fölébred
egya, csak olvasáskor mond-
ják így: egya, kettő stb.

egyet sem, tagadó szó, pl.
jöjj segits! „én bizony egyet
sem!“ montad néki? én biz'
egyet sem stb.

egíssiget! köszönési forma
e h. jó egészséget adjon Isten,
tehát csak elváláskor mond-
ják így

egyetlenben egy sem,
egy sem

eiszëm, (indulat szó) hiszen,
talán helyett, nagyon gyakori
szó pld eiszëm mehetünk is,
eiszëm má fékö't, eiszëm így
vót stb.

elig, alig.

elegyësen, vegyesen, pl. Há
hogya vattok? elegyësen!

ëmënyën, elmegy

erülnőt, erről felől

eriggy innét! menj innen

ërrű, ferrű, félvállról, pl. csak

ügy ërrű ferrű beszült véllem!

eröst, erősen, pl. erőst beteg st.

esem le és nem leesem, pl.
én is esem le, v. jaj esem le,
akkó étört az ág s estem le,
így más ígékkel is pl. mikó
kelek fê akkó imádkozom sat.

éss az eső

észto váta, szövőszék

esőtartó, esernyő

esztëna, a juh akol melletti
házacska

észtrunga, az esztëna mel-
letti fedetlen juh akol

észtrunga hajtó gyer-
mek, ki a fejös juhokat az
észtrungába fejéshez tereli.

Facsaros, 1. csavarodott,
2. megbizhatatlan, csülni csa-
varni tudó és szokott ember
fácskó, kis fa v. fa darab
fê, fel, fëmenyën, felmegy
fejtő, színes gyapot fonál a
szővéshez

fejírsavó, a megótott juh tej
túrójának, sajttá formálását
megelőző felgyúráskor nyert
tejszínű vajjas savó

fél v. fele pld. fele tél,
fele nyár félëcczaka,
tehát bizonyos időtartam kö-
zepe.

felsing, felső szoknya

férös, tágas

férhess, nyughass

fírgó, fírgózás, fergetyű
gyermekjáték

fémlik, fénylik ragyog

fokhegyën, foghegyën, im-
mel-ámmal.

f on c sí ka, szövet hulladék szá-
báskor.

fuss! és nem szaladj!

futógém, petróleum

fúdd el szél, közmondás =
rá se halgass, feledd el

fuszulyka, paszuly

fuzsitus, hirtelen haragú dü-
hös, hóbortos.

fütő, kályha.

fűtőzzik, melegszik (a kályha
mellett) de csak ember vagy
állat, mert az ételt stb. már
melegítik.

fődnek indúlt, feloszlásnak
az emberi hulla

Gabógyi, eszelős, féleszű

galogyol, a ki mindent össze-
vissza beszél szünet nélkül

galy, a fák vastagabb ága
a vékonyabbak ágak, ezek-
nek a vége ághegy

garancs, györöngy.

gyöngülés: nehézgörcs pd.
utó írte a gyengülés
kitörte a nyavaja.

gőrníyk, a robot világban így
nevezték a robotosok kirende-
lőjét, számon tartóját községi
előljáró volt

gócz, a tűzhely szája hol a
fát berakják

gócz ajja, a tűzhely alatti
üreg

gólicze, gilicze, gerle

göbbenős út, kivályt, gödrös

gyökönt, gyököntöz szun-
dikálva bólingat

guggan, guggol

garaczol, a földről a fűvet
felnyesi

gürüzdöl, az eke ha csupán
karcolja a földet

gusa, guga, golyva.

Há, (hát) egyik leggyakoribb szó

há ú ni, hát úgy ní, há

csak meg vagyok hát

csak megvagyok stb.

ha, hanem pld. nem ű vót

ha én

habukol, a ki mélyebb vízben

jár hangutánzó szó, a ló is a

térdig érő vízben habukolva jár.

hagyakózik, végrendelkezik

harizsál el, v. szét, rendetle-

nül elosztat szétterit

handrízsál, ellentéte a hari-

zsálnak, rendetlenül összehány

(ritkán használják) inkább a bo-
nyalint szokásu.

hátol, meghátol, hátba ver.

harisnya, nadrág

hammas, hamvas, durva vá-

szon lepedő, szapuláskor erre

szítálják a hamut s rá forró

vízet öntenek

hajbókol, hajlong

hëába! hiában, hëába hive-

im, min csak benn ül.

heppen, lëheppën lepuffan

hendefitél, dibol a pajkos

gyermekek a vetett ágyat v.

összerakok szénát, le vagy

összehendefitélik, rendetlenségbe

hozzák

helybe! jól van helyesen pl.

jó van helybe! úgy megcsi-

nálta, hogy helybe

herget, kiabálva ingerel, hajt
kerget.

herreg, morog, agyarkodik
söt felesel

him-hám, hiábanvaló, üres,
héha, ember, v. beszéd

hirpítél, hórögve nehezen
lélekzik

hirvad, hervad

hiu, padlás

hunczutra hív, párbajra

hurbol, elnyü, elkoptat az
ember a ruhát, s a dolog v.
embert elhurbolja.

huruba, putri

hóharmat, dér

hőköl, hátrál, hők-hők!
mondják a marhának, hogy

hátráljon de csak a marhának
hanyotóg, hanyatt

iczki-viczki, magát hany-
torgató

idátu, egy odáig, innen-addig
igazi, igazi szíp, v. csúnya

igedelém, nagy baj

igízet, igézet igézés

india: krumplic, burgonya

innê: innét

ippê, v. ippet, éppen

iporkodik, iparkodik

iramlik, kificzamodik, meg-

iramlott a keze, kisebb

mérvű ficzamat kapott

isztike, szurkáló éles vas,

búza közötti tövis kivágásához

isztikél, 1 biztat, ösztönöz

2 a búza közti tövist kidara-

bolja,

Jándík, ajándék

járdogál, néha járkocsal
sétál

jovára, javára

jövis, a növények gyenge
hajtása

Kártyus, egy fülű, merítető
fa edény, 5—8 literes

kaczag, ki v. lekaczag.
nevet, ki nevet

kápas valamire képes vagy
nem képes

kabola, ekekabola, fordí-
tott v. alakra összerótt fa, az
ekét ezen csúsztatják ki, vagy
haza

kajlath, konnyad lehajlik,
kalafintál, rendetlenkedik,
léháskodik

kannamosó, zsurló fű

kasmat, kasmatos, a ki
vizes fűben jár

fenkasmato, a ki sötétben
jár kel, kutat, tapogat s nem
alszik

kap, megkap, talál megtalál
a mi elveszett azt megkapja
s nem megtalálja.

kê, kend

kê, (keményebb k-val ejtve)

kell pld. kêise kêhogy
menyen?

keztem, kezted, stb kezdtem

kézvonó, vonókés.

kézügybe való, jó fogású.

kézügyibe vót, épen közel
a kezéhez

kettén kéne vágni kétfelé

kecskebuka, bukfencz	vágott s takarmányúl eltett
felkecskebukázik: úgy	szára
elesik hogy a földön bukfen-	ko por, lapor
czet vet.	ko tyesz, kisebb ol
kerembábózik, körbe állva	küllő, harkály, de mindig jel-
forog	zővel ződ küllő, piros
kert, kerítés, elkerített ke-	küllő.
ritéssel elkerít	Langalló, láng előtt sült vé-
kicsiny, kicsikó, kis ki-	kony tészta, lángos.
csike.	lapított, vágó és nyújtó deszka
kícsidél, kicsinyel	lapu, minden növénynek a le-
kícsidég, kis ideig	vele
killinta, egyik végén szűk	lazsukál, tétlenül időt lop
nyílású vájt teknő ebben gyur-	lasponya, gyümölcs, noszpolya
ják fel a sajtnak való túró.	lébaj, fődött tornác a temp-
kítelenség, kénytelenség	lom mellett (Laube)
kócs, kulcs	lájbi, magyaros szabású újj
kocsondál, kiütős lapda já-	nélküli szoknyaderék
téknál midőn az ütőfákat, —	lásd megvilág! közmondás
míg a lapda messze van ösz-	ki látott már ilyet? értelemben
szeütik	lecsedik, mosogató lé, melyet
kokas, 1 kakas, 2 pattogatott	az állatoknak adnak
kukoricza	lecsketel, locskol
kotlós, a túlérte szilva.	lefetel, a kutya, macska mi-
kosti kukoricza góré, v. kas	kor iszik
kóst, téli takarmány	leben, léleben, ügyesen
kösmöl, körmöl	leugrik, úgy lélebbentem a
kupármalom, felül csapó	fáru, hogy ugyan helybe!
vizi malom	leptibe, csendesen, nesz nél-
kukukk, kukukkal, kakkuk	kül jár, mint a madár mikor
madár kakukkol.	a levegőben kiterjesztett szár-
kukkra áll, kukkra sző-	nyakkal úszik
kik, kukkon van, egyene-	lepcsés, rendetlen, ronda
sen fölfele magasra, kukkra	legyint, meglegyint, kissé
üt v. hajít magasra fölfele	meg csap
kül, kívül	létora, lajtörja
kuttog, olázkodva lappang.	liflangos, czifra, majd elre-
küpor, megszáradt mészla-	pül
bars v. malter por.	lohaggy! takarodj
kórémálé kórém a tengeri le-	lopta, lapda

lyuk, gödör értelemben
lésza, vesszőből font sik lap,
lésza: a gyümölcs aszaló a
hordozható kerítés, a kapu is
lagymatag, langyos

Má v. mán, már
málé, 1 tengeri, 2 tengeri ke-
nyér
máléhántó, 1 kukoricza fosz-
tóka, 2 az is a ki oda elmegy
fosztani
marta, part
marti lapu, talán a lókörmű
szattyán, apró sárga legkorábbi
virága az u. n. csürke virág
matokmacska, a párzó
macska
matyikál, szétmatyikál,
elmálaszt, vízben szét dörzsöl,
a gyermek is a gyümölcsöt
a kezével szét, v. a kenyeret
míg foga nincs elmatyikálja
méhelyt? mely helyen?
míjj, mísíg, míbe, mibű.
mély, mélység, mélybe, mély-
ből
mére? merre
merülnét v. merülnöt,
mely irányból, mely felől?
megnyugutt, meghalt, meg-
nyugodott
mejrevaló, báránybőrből ké-
szült mellény
minha, mintha
mind, mindig
mintsább, mintsem
mirsikel, méreget
mont, kisajtolta alma v. szőlő
törköly

méringya, elemózsia
mútig, működés
muhar, moha
mutuj, ügyetlen, ügyefogyott.

Na! no! igen gyakori indulat-
szó, Na mennyünk stb.
nálunk, hozzánk
nyég, nyög
nyél, kezenyele, keze szára
nyes, mincsakasznyes-
te, mindig csak azt az egyet
hajtogatta, mondogatta
nyivaszt, megnyivasztja
a disznót v. juhot = megöli
nyomoruság, baj, betegség
nyughass! légy veszteg
nyöszög, a ki csak töri a
magyar nyelvet
nyüslet, nyüszkötől, nyü-
zsög, izeg-mozog
nyőve, nyűves

Ontora, ontorázat, a hor-
dók körbevésése a fenék
számára

Orda, zsendicze turó
Ördögbor da, páfrány.

Parázsa, parázs
palaczkfireg, poloska
patkoncza, sikertelen kakas
vagy gunár
panusza, a tengeri cső bu-
rokja, levéltakarója
pipe, liba
pitiszkál, piszkálgat
póka, pókál, pólya, pólyál
pokolvar, mérges pattanás,
pl. pokolvar szökött a fejibe,
kezire, stb.

porczolán, porcelán
 prétendál, igényel, követel
 puczunyi, puczunyikó,
 igen kicsi parányi
 pustog, süttog
 porrá, porig, teljesen mind
 egy szálíg pld. a csükrét po-
 rig êhorta a görény, a ká-
 poszta, virág stb. oda lött porrá
 purtikus, a templom tornácza
 pukkantó fű, maszlag

Ragadály, ragados fű
 ráncor, haragtartás bosszú
 végett

resta, rosta
 reja, rá, reá
 rétora, lajtorja
 rezsnicze, kézi malom
 rittyent, ostorral pattant
 rinkó, félheréjű
 rontás, babona
 kiromlott a keze v. lába
 stb. = kisebesedett
 röttyesz, zömök, erős, töves
 ruha, kötő v. kötény
 rüdeg, ól v. disznó: magló
 nem hizó
 megrökönyödik, pené-
 szessé, nyúlóssá lesz, meg-
 romlik

Sajdúl, megsajdúl, nyila-
 lás szerű kisebb fájdalom
 sasfa, oszlop fa
 sétár, sajtár
 sapkáz, megsapkáz, sap-
 kát ad: tenyérrel fejbe üt,
 pofon vág.
 sellét, serét

serpetél, lábatlankodik
 szózalék, a mivel sóznak
 sódalék. a besózott disznóhús
 sékondál, valakire várakozva,
 fel s alájár
 sétafikál, sétál
 sérís, sérv
 siska, gyors, fürge
 sifitel, csiszol, dörzsöl fényesít
 sikóttyú, szövőszéken a
 nyüstöket tartó csiga.
 sompordál, sompolyog
 suhad, csendesén alá csúszik
 lesuhadt a nap az égről, az
 ember a fáról, lóról, a ruha
 az emberről
 suhagy! illanj el.
 suhaszt, megsuhaszt,
 üt, megüt
 supátol, páhol ide-oda sup-
 pint, ide-oda sújt
 suprite, supriki! indulat-
 szó kisebb állatok különösen
 malaczkok kikergetésekor
 surcz, kötő, kötény
 suhunt, sehol sem
 suhanczár, suhancz v. su-
 hanc sorban levő
 szaba, szoba
 számlík, jó szántáskor a föld
 szemecskél, szemenként
 szedi, felkapkodja a mi keve-
 set talál
 zeprő, száraz ágtörmelék
 szeszelődik, felkészül (l.
 vaszkolódik.)
 szíu, szíjj
 szikrucza, parányi mint egy
 szikra
 szivor, szivar

szirkítál. éleszti a tüzet
megigazítja.
szilony, keményre megfa-
gyott hó
szilimán ember, vézna, so-
vány
szivalkodik a sár, megke-
ményedik szikkad
szivonó, szénvonó
Szik, Szék városa
színamurva, széna törel v.
polyva.
szokmány, vastag posztó téli
kabát
szökik, és nem ugrik
szőszpök, fonás közben szá-
ban maradt szősz, melyet
összecsombolyítva kiköpnék =
szősz kópét
szórgas, sitető, szorgos.
szuszakol, beszusza-
kol, nagy nehezen még azt
is oda duggatja, elhelyezi
szuszmatol. szuszogva ál-
mosan végez valamit
szűv, szűvesség, szív, szí-
vesség.
szű, megszű, megver.
szuha, szuhás, hamar meg-
neheztelő.

Tácsol. lêtácsol, elhall-
gattat a még nagyobb v. su-
lyosabb beszéddel
tám, talán
tarisnya, fêtarisnyál,
tarisnya, ennivalót tesz a
tarisnyába
tajkol, megtajkol, nagy-
jából megigazít, különösen a

lábbeli igazításról mondjál
támbálódzik, tápáskodik
tasli, nyakleves
teltepsed, elnyúlik
tepelága, lomha nagy testű
tedd bé az ajtót, és soha
sem csukjad be
tíltúl, a nagyjából
tippanós a sár v. a tészta
erős ragadós, pukkanos
tollú, toll
tollútípó, tollfosztóka, a ki
benne részt vesz az is tollú-
típó
órha, odvasodásnak induló
v. könnyen törő fa
topicskol. vizben v. sárban
topog
törtínetlenség, véletlen
tűszely, tűzhely
turka, farsangi játék, madár
csőrrel szarvast vagy tehenet
ábrázoló készülék, turkás
a kit annak segélyével felöl-
töztetnek
turma, legelőre összehajtott
nagyobb csoport juh
nékitürkédzik, derekasan
hozzákészül

Uzsukál, kuncsorog, kunyorál
üdő, idő
űkême, ő kigyelme
űjjön még! marasztalás hogy
maradjon még
mind ott ül, időzik, az ül
szó tehát általában a mara-
dás, időzés kifejezésére pld.
három hétig ült nálunk stb.

uttyába van, mint akadály
uzmoráz, zuz.

Zakota, zakotál, zörej,
zörgés, zörgést csinál
zakotálódik, összezördül
zsingás, válogatós, finnyás
zöld küllő, zöld harkály
zsemlyekása, búzadara
zsigora, rüh pld. menny a
zsigorába
zuhé, nagyobb esést, zuhanást
kifejező szó, pld. avval
zuhé! le a fárú.

Vaj, vagy helyett, vaj éccze,
vaj hogy stb.
ê van veszve, lesóványodva,
elgyengülve
vét, abba vét, téveszt. abban

hagyja, mert alaposan elté-
vesztette

vállol, vállal, felvállal
vájkos, agyagos kötött föld
vakaró, s. g vakaró =
vadrózsa, mert csipke gyü-
mölce végből viszketést okoz
világra olyan, éppen olyan
villeminy, véllemény
vaszkolódik, ne vaszko-
kology! 1. ne rendetlenked-
jél! 2. ne készülj oly sokáig
pl. addig szeszpelőttek, vasz-
kolottak míg êkéstek! az
utóbbi értelemben a szesz-
pelődik vaszkolodik ikerszó
víg, vígez, vég, végez
vocsora, vacsora
vosárnap, vasárnap.

Leggyakoribb családnevek:

Balla, Berki, Boronyai, Czire, Daróczi, Dénes, Füstös, Gál,
Jó, Kádár, Kántor, Kerekes, Kís, Kovács, Lázár, Lukács, Márton,
Máté, Mátyás, Martonos, Nagy, Sallak, Székely, Viski. Legtöbb a
Márton nevű.

A Szolnok-Doboka megyei nyelvjárások ¹⁾

Amint nincs a nap alatt két egészen egyenlő ember, éppen úgy nincs, és éppen azért nincs is két egyforma beszédmód. Két iker testvér, ugyanoly némű, kik ugyanazon körülmények között nevelkedtek, nem beszél egészen egyformán. Ez onnan van, mert mindegyiknek megvannak a maga egyéni sajátságai, melyek a beszédben kifejezésre jutnak. Ez a különbség azonban oly csekély, hogy alig lehet észrevenni, s inkább előtérbe lép az a nagy hasonlóság, a mi az egész család beszédét jellemzi. A szomszéd családoknak is van jellemző beszédmódja. Az egy községben lakó egyes családoknak a beszédmódja között levő különbség is nagyon csekély, mert hiszen mindig együtt gyakorolják nyelvüket. Az egyes szomszédos községek között már inkább vehetünk észre különbséget, de ez a különbség is inkább csak aprólékos dolgokban fordul elő. Az idegen fülnek éppen az fog inkább föltűnni, hogy több község beszédmódja majdnem ugyanazon törvényeknek hódol, ismét más község csoport más törvények szerint beszél és így tovább. Ezek a községcsoportok, mondhatjuk járások egymástól már annyira elütően beszélnek, hogy a különbségeket nyelvtanilag is ki lehet mutatni. Ezek a járások az úgynevezett nyelvjárások. Több nyelvjárásban szintén annyira nagy a megegyezés, hogy külön nyelvjárásterületet képeznek. Az egész magyarságban nyolcz ilyen terület van, úgymint: nyugati, dunántúli, duna-tiszai, alföldi, északkeleti, északnyugati, székely és királyhágóntúli nyelvjárásterület.

A szolnok-dobokai magyarság nyelve a legutolsó terület maros-szamosközi nyelvjárásához tartozik. Dés és környékének kivételével. Dés beszéde már ugyanis a felső-tiszai nyelvjárás sajátságait mutatja.

Miben áll hát a nyelvjárások között az eltérés? Első sorban a hangzásban tűnik föl, ez pedig az egyes hangok kiejtésében áll. Nehány példa megvilágítja. A palócz ember Szögeden már embör

---

1) Forrásul a Nyelvőrnek idevágó közleményei és saját tapasztalataim szolgáltak.

lesz, a felső Tiszánál megemberezik az embert: Dunántúl illen-ol-
lan, Királyhágóntúl ijjen-ojjan a legény, nyugaton a fűődön hever
az uóma, Czegléd vidékén kevés a kúdús, a székelyeknél meg te-
hen van a szekerbe fogva, Szolnok-Dobokában így mondja a me-
nyecske. Szíves vagyok az uramír meghalni, a dési polgár pedig
miko a templomba menyen, akko nem menyen a kocsmába. A
nyelvjárások között különbséget találunk a szavak használatában:
Dunántúl levesbe öltözködik az asszony, Biharban húrutot esznek.
a palócnál kupa a kártyus, Nagy-Kanizsán sajtár a dézsa. Kü-
lönbség van a szavak ragozásában, képzésében, mondatokká fű-
zésében, kifejezésekben, hanghordozásban, gondolkodásban, érzés-
ben. A gondolkodás és érzés azonban már kilép a nyelvtudomány
keretéből és átmegy a nép-bölcséletbe.

A nyelvjárások hangtan, alaktan, és mondattanban térnek el
egymástól.

Nezzük hát e szempontok szerint a szolnok-dobokai magyarság
nyelvét Dész-nek kivételével. Előbb azonban nézzük meg, vajjon
csakugyan különbözik-e a megyenyelve a dési beszédétől.

A domokosi, vagy apanagyfalusi parasztember beszédében
feltűnik a sok a, e, i, í hang, a búl, búl, túl, túl ragok zártabb volta,
az sz-es igék egyes alakjainak ő-vel való ejtése, némely hosszú
mássalhangzónak röviden való kimondása stb. míg Deésen meg-
szokott beszédmodot találunk, a mely a köznyelvvél sok tekintetben
megegyező. De azért ne gondoljuk, hogy a dési magyar beszéd
már köznyelv. Nem az. Vannak sajátságai, melyek nem tulajdonai
a köznyelvnek is, és ezek teszik népnyelvvé, bizonyos tájnak be-
szédévé, nyelvjárássá. Az ő helyett mindig e-t mondanak kevés
szót kivéve. Ugyanez a tulajdonság megvan az északkeleti nyelv-
területen is, minélfogva a dési magyarságot az északkeleti nyelv-
területhez vesszük, mely a Tisza felső folyásának két oldalán terül el.

Domokostól Kapnik felé eső rész magyarságának különös sa-
játságait külön fogom megemlíteni, mert ez a rész már némileg
eltér a megyei beszédmodtól és ennyiben a szomszéd nyelvterület
felső-tiszai járásának a hatása észlelhető rajta.

Vegyük először a megyei nyelvjárást és vizsgáljuk meg egyen-
ként hang, alak és mondattanát.

A hangváltozásokat úgy fogom jelölni, hogy a köznyelv hang-
jának betűje után kettős pontot teszek, azután írom a népnyelv
megfelelő hangjának betűjét pl. O : a, vagy ö : e, és így tovább.

A megyei nyelvjárásban gyakran hallható az o, a-nak; és

pedig az első szótagban csak mutató határozókban: ada, annét, att, adább, ajan, továbbá e kérdőszóban: hagy (hogyan)? egyéb szavakban már ritkábban fordul elő, mint szabában; a második szótagban leginkább csak ragokban és képzőkben fordul elő az o: a változás és néhány töben: kőszarú, szomarú, szígarú, asszany, koparsó, a többi szótagokban tisztán csak a ragokban és képzőkben, meg kötőhangzóként hallunk a-t o helyett. Domokostól Kapnik felé már nem olyan gyakori az o: a változás s csak kötőhangzóknál, vagy ragokban van inkább meg, pl.: Pistánéhaz, kócsat.

De ha az előbbi szótagban á van, úgy nem változik az o: a-vá, sőt az a-ból is o lesz, pl.: házhoz, tanálkozott, járom, jármot, bátyánok, udvarházot, lágyosba, házbo, hozzájo, stb. Kapnik felé: kocsonyánok, marhákol, szározak, házbo stb. Ez a jelenség azonban leginkább csak ragokban, képzőkben és kötőhangzóknál tapasztalható.

Az ö helyett is sokszor a nyíltabb e-t ejtik a megyében. Az első szótag kivételével mindegyikben megvan az ö-e változás, úgy a tőszókban, mint ragokban és kötőhangzóknál, pl.: ördegeket, könyekelt, pispek, földhez, stb. Az ö-e változás már inkább hallható Kapnik felé is, sőt a tő első tagjában is, mint: nyeg, temjen, örek-ség, stb.

Az ë, é, és az e birtokosszemélyrag i, illetőleg i-vé válik törzszóban, képzőben és ragban egyaránt, pl.: vider, szili, fizetisirt, felesig, veszekedis. jótiteminy, pasadik, hittik, stb. Kapnik felé is hallunk ë, é helyett i i-t, pl.: ides, sokszor az i megrövidül bikit, ebidel.

Egy kis ö-zéssel is találkozunk a megyében, amennyiben az sz-es igék egyes alakjaiban, különösen a befejezett jelenben és a főnévi igenévben ë helyett ö-t hallunk, pl.: lösz, tött, vött, lönni, önni. Kapnik felé ö-zés már nincs.

Az ë csak néhány szóban hallható. mint: ëgy, lëány, ëngem, rëa, nëki, ëccer, helyette az e-t ejtik más szavakban.

Az o, ó, ö, ő, gyakran u, ú, ü, ű-vé változik; pl. hun, nyúl-búl, jüjjen, tülle, stb. van ilyesmi is: suhva. Egyéb magánhangzó változások: i: e: esmégen, i: ü: üdő, küsség, a: e: bizget, Kapnik felé i, i: é: téjéd, égen, még; jelentésük: igen, tied, míg, Apa-nagyfaluban a: o: lopta, hova, bojsz; o: u: mucskas, csuguja csigolya helyett ugyanez Kapnik felé is megvan lú, hun, katuna, uyanitt még ü: ö, ő, fő, fövet, küszöröl.

A rövid magánhangzókat sokszor megnyújtják: csiripól, falú,

gyakori a meghosszabodás az első szótagban: véllem, nékem, bé-lépik, tésis. nyúlat. Különben ez általános sajátsága Magyarország keleti magyarságának. Az első szótag rövid hangzóját különösen a román ajkúak ejtik hosszan, gyakran a következő hosszú szótag rovására: Szombotságon. Bihar megyében tănito úrnak hittak, lëvël jött a póstán és így tovább, itt ismét ugyanazt tapasztalom, a midőn oláh ajkú tanítványaim tănár úrrá nyomorítanak, fűzetbe irnak sőt tērârummal ijesztgetnek, holott terrarumnak kell ejteni. Kapnik felé is hallani rövid helyett hosszú hangzót: éngem, jösz-é?

Az is megtörténik, hogy a hosszú hangzót röviden ejtik, mint pl. jeggyürű, kodus, csunya, sirt, tejesitettek, kijó, nehiz, riszeg, rázodik stb. Kapnik felé bikit, ebidel, lang.

Szótagzáró *l* és *r* kiesik és pótlónyújtást hagy maga után, de *a* szóvégi *l* mindig megmarad: pãloskës, fôt, meghôt, kócs, kűdte, vóna, reggêre, amara, êre stb. Kapnik felé is kimarad a szótagzáró *l* kivéve az *el* igekötő *l*-jét; âtam, vîla, stb. ugyanitt, még egyéb mássalhangzók kimaradása után is lesz pótlónyújtás: îtam, vëtem, rêgel, bêne, stb.

Mássalhangzó változások között legszembetűnőbb az *l*, *ly*-nek *j*-vé és az *lj*-nek *jj*-vé való változása. Az *lj* csak akkor hangzik *jj*-nek, ha az *lj*-ben a *j* már rag, különben csak *j* marad, pl.: csi-ján ajma, kesaj, kiráj, hejen, utójjára, vagdajja. csinâjjon, de tejesitette; milyen *jj*-vel hangzik mijjen. Kapnik-felé: mihej (műhej).

A *h*, *v*, *gy* is átváltozik néha *j*-vé, pl.; fejird, meghijta, kijó; Kapnik-felé léjel, lével helyett.

A *j*-t sokszor felveszik, különösen két magánhangzó közé, a midőn a szó kiejtésénél a nyelvet más helyre és alakba kell vinni, s ilyenkor a *j* mintegy átmenetül szolgál; lelki-jér, kijácscs, fijú, ágajimtúl, sőt még mássalhangzó után is hallható e szóban: gazdagjabbik, a szó végén is, mint a szűj mutatja. Kapnik felé is találkozunk e jelenséggel. děják, lejány, sőt a lojca szóban is. Ez utolsó szóban az *ót j* pótolja.

Az *rs* magánhangzók között, melyek közül az első rövid, *ss*-sé lesz, pl.; bossó, vessen (versen).

Egyéb mássalhangzó-változásokat találunk a következő szavakban: tãmesak. harmannap, mán, hun, mihenst, bihal, esmégen, tanál ippeg, garancs (gy), mind mint helyett, egy kis „ek-kis”-nek hangzik. Kapnik felé is mondanak ilyesmit: salló, talám, halám hadd lám helyett csafar, bornyú, mán, ippeg, kösmöl körmöl helyett borzafa, szomnyú stb.

Sokszor erősen ejtik az egyes mássalhangzót, leginkább a személyragozott ragokban és névutókban, mint : tülle, közzé, utánna, stb., továbbá egiszszen, igazza, hamissan, kisebbik; máskor meg a kettős mássalhangzókat ejtik gyengén : ücsinek, aval, viraszt. Kapnik felé : lármázotok. barátválkozá.

Gyakran felvesz a megyei nyelvjárás hangokat és szótagokat, mint : esmége, folytatatta, szállott szállt helyett. Kapnik felé : pázsint, meddős, mijénkek, mik, mink, irigyelkedik, számodol, lógináz. Máskor meg kihagy hangokat és szótagokat, pl. : mütán, mid, csipaszkodik, ípitni, megkisírni, mind mindig helyett; leggyakrabban elmarad a szóvégéről az r, rt, t és n. (a-ban, -ben ragokból) má (r) me(rt). há(t), tilalmasba van a ló, asztá(n). Kapnik felé : má, há, mé mêt), tészvêr, hajdonfűnt, legszűkibe vagyok a tojásnak.

A t tárgy és k többes rag előtt nyitlak á kötőhangzók, mutatja : ökre, tüllek, bossat, kócsat, holott a jóhangzás fizikai könnyebbség e szavaknál ö illetőleg o kötőhangzót kíván, de á-s szótag után o lesz a kötőhangzó.

A — hoz, hez, höz ragokból csak kettőt használnak, a hez, illetve haz és a hoz-alakokat, mit megmagyaráz a megyei nyelvjárásnak a nyitabb hangzókra való törekvése, pl. : paphaz, de á után mindig hoz lesz : házhoz, földhez, pedig a jóhangzás földhöz-t kíván. Ezen ragok a z-t a végükön mindig megtartják.

A tól-től és ből-ből ragok helyett az ú ű, -s alakokat használják, csak ha ù vagy ű elüzi meg a ragokat, halljuk ó illetőleg ő-vel ejteni : ágajimtúl, tóbúl, állataktúl, de ezek már ő-ővel hangzanak újból, kódusból, lúból. Kapnik felé iskolából-t mondanak. Ezen ragoknak a végéről az l sohasem marad el.

A szer ragnak sz-je az előtte levő fogkanggal cc-nek hangzik éccër, ennek a mintájára lesz máséccër, harmaccër stb.

A személyragoknál a ja-je lehetőleg teljes alakjában érvényesül, a j nem esik el sem a végső hangzóba nem vonják : hozzája nekije, igazza. Az e birtokos személyrag átváltozik i-vé : heji, mirgi.

A-ban-ben ragot mindig csonkán állanak és ba-be formát kapnak : mirgibe(n), lágyosba(n); Kapnik felé : legszűkibe(n) vagyok a zöcscségnek. A hová? kérdésre felelő ba ragot Domokoson bonak jelzi a Nyelvőr, s így ejthetik is ki, mert a Kapnik felé eső rész közleményeiben is bo-val van jelezve ez a rag.

A-nak résztárgyragot csak akkor ejtik noknak, ha az előtte lévő szótagban á van.

Az-ért rag-írt, vagy csak ír-nek hangzik, pl. fizetíssírt, azír, de

e szóban lelkijér, az é megmarad, talán a jóhangzás kedvéért, mert a rag előtt már úgy is van i és meg j is.

Útan helyhatározóban a kötőhangzó az n előtt nyílt, de e szóban városon már zárt. Lehet, hogy az előző szótag o-ja kívánja a zártabb hangzót, de az sem lehetetlen hogy közlemény, vagy nyomda-hiba.

A-kor rag kar-nak hangzik, pl. : akkar, mikar.

Az-ig ragot néhány szóban ég-nek ejtik : sokég, még, mindég. Kapnik felé : még, különben itt ig-nek hangzik.

A-val-vel ragok v-je áthasonul olyan mássalhangzová, mint a milyen előtte van, és az l sohasem marad el ; tehát megegyez a köznyelvvvel ; pl. ökrökkel. Kapnik felé mássalhangzók után a v kiesik ; pl. : marhákol

A névmások tárgyragja megkettőződik : aztat, ütet. A-vel rag személyragozva megnyújtja magánhangzóját : vélem, véled, véllek, más meg megrövidíti, tüllek ; a-nek személyragozva néha röviden, máskor meg hosszan hangzik ; pl. : nékem, néki, neked, neki. Kapnik felé : mink, mik, tik, tük, tikteket, tjetek, mijenkek.

Igeragozása gazdagabb a megyének, mint a többi nyelvjárásoké a székely kivételével. Használják ugyanis a jelentő módban a folyamatos jelenen (adok), a befejezett jelenen (adtam) és a folyamatos multon (adok vala) kívül meg az elbeszélő multat : folytatá, köszöne, láta, megnyillék, mondád ; továbbá a befejezett multat : akatt vót adatt vót, sőt Kapnik felé : írni fogott alakot is találtam írhatott jelentéssel. A fölszólító módban csak a jelen hallható : csinájjon, várjonak, jüjjen, viraszszan. A föltételes módban a jelen és mult is hallható : kéne, háltok vóna.

Az ik-es ragozásban a megyei nyelvjárás meglehetősen következetes ; olyan igéket is ikesen használ, melyek a köznyelvben iktelenek, mint : köpik, lépik, Kapnik felé : izzadik, pihenik. Tehát úgy ragozzák, hogy a jelentő mód folyamatos jelenben, elbeszélő multban, fölszólító és föltételes jelenben az egyes szám első személyében m-et, a másodikban l-et, a harmadikban ik illetve éket vesz fel az ige : izzadom, izzadol, izzadik, izzadám, izzadál, izzadék, izzadjam, izzadjál, izzadjék, izzadnám, izzadnál, izzadnék. A jelentő mód folyamatos jelen egyes szám második személyében egyéb iktelen igét is l-lel látnak el : hozol, tudol, látol, jutol, vegyél stb. Ebben a tekintetben nagyon megegyez a Karancs vidéki palóczczal a hol kedveskedésképpen még a vagy igét is így mondják : vagyol. A megyében a főnévi igenevet is ragozzák : enni-ennem.

Egyéb igei sajátságok : meghíjta, meghijva, hívta, hiva helyett, ád, megöleltik, hittik, megharagszik befejezett jelene : megharagutt ; elveszesse az elveszít igének eredetibb alakjából van képezve : elveszejt-ből, mint a köznyelvben elszalaszsa elszalajt igéből. A főnévi igenév ni képzője előtt a kötőhangzó sokszor elmarad : ípíteni, vídni.

A ség,-ék,- és,- mény főnévképzők é-je i-illetőleg i-vé válik : térség, pasadik, kérés, iótiteminy.

Kicsinyítő képző a-kó végzet : tariszkó, karikó, Kapnik felé : annyikó (annyicska), bicska. A tótban Janko. Ferko.

Az-s melléknévképző nyílt kötőhangzóval áll : vidres, pírás, melyek ragozva, vagy tovább képezve magánhangzók előtt megkettőztetik az s-et ; pl. : tövisses, kissebbik. hamissan.

A középfokban minden melléknév még ik erősítő szótagot vesz fel : kissebbik, nagyobbik, szebbik, ez alakot ragozzák is : szebbikek.

Az ág-bog-ból ága-bogas alakú melléknévet csinálnak. Kapnik felé ilyesfélét hallani : meddős és nyaláncsi, ez utóbbi kicsinyítő képző.

Az igeeképzők előtt nyíltak a kötőhangzók : meghordaz, panaszal, könyekel stb.

Bizgat helyett bizget-et mondanak, úgy látszik felhangúnak veszik a biz tövet.

Az ol-ul képzőt hosszan ejtik : csiripól, csipákól, szabadúl, fordúl.

Sajátságosan képzett ige-alakok ezek : lakodalmazni, törped, fűtyerel, befejeztetődett, köznyelven : lakodalmaskodni, törpül, fűtyörész, befejeződött.

Gerebenel helyett gerebel-t hallunk, mintha bizony gereben ragozott alak volna, a tőszó pedig gereb

Habarasz és rázodik-ban rövid a kötőhangzó.

Kapnik felé : hülepedik (ülepedik mintájára, irigyelkedik : a tartósság kifejezésére tesznek még az irigyel hez ked gyakorító képzőt ; ordikol, fujkál, lógináz kicsinyítve gyakorító képzőkkel jöttek létre.

A megye mondattanának is vannak a köznyelvtől eltérő sajátságai.

A tárgyat néha belevonja az igébe : aszongya, micsinál, Kapnik felé : aszmongya. Ez a mondattani sajátság, úgy látszik, nyelvjárásainkban mindenütt megvan. A nép beszédközlben oly gyakran mondja együtt az „azt“ és „mondja“, a „mit“ és „csinál“ szava-

kat, hogy a gondolkodásában szinte egygyé olvadt s azt egy szóhangsúlyával ejti ki is. Éppen így oda csatolják az „az” névelő z-jét a következő szóhoz, pl : a zember, valamint az egyet is : é szikrát, itt az sz kissé erősebben hangzik.

Sajátságosan viszonyítják a szavakat egymáshoz. Az-ért heyyettesítő, vagy célhatározó ragot „után”, névutóval pótolják ; pl. : jótiteminy után jót vársz. Kűdi a felesígit a bátytyához a víka után Kapnik felé a-tól-t az-ért-tel felcserélik e kifejezésben : érettem kimehet. Érzi talán a nép a-tól és-ért ragoknak oki értelmét, azért cserélik fel e két ragot, de a megszokottság már inkább csak „tőlem kimehet”-et kíván. Néha alanyi ragozás mellett határozott tárgyat mondanak : Minek vág le annyi haját (t. i. pityókáról)? Máskor meg tárgyatlan ígét tárgyasan ragoz. Hogyne virasztanálak.

Az ember maradt a pinzzel is, a bürrrel is, ehelyett : az emberé maradt, vagy lett a pinz is a бүr is.

Akkor elővött a zítlő egy kést, azonnal a zides apjába akarta ütni. Itt azonnal áll azzal helyett. Talán az időhatározói értelem miatt zavarta össze a nép e kettőt, de, míg az első csak határozószó, az utolsó kötőszónak is használható.

Hun amúgy dűl le a fű. Itt amúgy helyett csak úgy kellene.

Az igekötők más-más értelemben állanak ; pl. ; Gyere takaríts ki engem ! Ezt mondja a körtifa „takaríts meg” helyett. Néha kiteszik az igekötőt, a mikor el kellene hagyni : Menyenek el haza, menyenek haza helyett.

A kö'öszóknak a használatánál is sok érdekes dologgal találkozunk. Hottyúgy n ondád, a hogy mondád helyett. Hottyúgy hogy és úgy-ből áll. Az első résznek gy-jét keményen ejtik tty-nek. Hottyúgy értelme olyan „hogy”, a mi módot fejez ki, s hogy ezt minél jobban kiemelje, hozzáteszi az „úgy” módhatározószót is.

A „mint” helyett „mind”-et mondanak : A zöreg embernek nem vót lapáttya, s mind a zöreg hogy bábához küdte a jányát, hogy kirje el a lapátot is, a kocsvát is. E mondatban nevezetes még a hogy kötőszó „s mind a zöreg, hogy bábához küdte” részben. Miféle történeti alapja lehet ennek ? Ezt kutatni : e nyelvjárás történetének feladata. Az utolsó mondatban a lapát és a kocsva szavak közül hiányzik a „meg” kötőszó, s így kellene lennie : . . . hogy kérje el a lapátot is, meg a kocsvát is.

Hanem helyett „de”-t használnak : Hazament, de a bába most se becsülte, de (hanem helyett) meg a zöregre is rákezdet. Pedig tudjuk hogy tagadó mondat után hanem az ellentétes mondat kötőszava.

Mert helyett minek-et használnak : Gyere, itt van két arany körti, minek jót töttél véllem. „minek?” kérdőszót mond a nép sok helyen „miért?” helyett is. Miértből rövidült a mert: azért, a miért jót töttél véllem, azért, mert jót töttél véllem. De „miért?” kérdőszóban cél és ok is foglaltatik, „mert” már csak okot, „minek” inkább célt fejez ki. A példában a mellékmondat okhatározói; tehát „mert” kötőszót kellene használni „minek” helyett.

Tovább ment, a meddig hazaérkezett. Ezt a mondatot így mondanók köznyelven: Addig ment, míg haza nem érkezett. Az elsőben helylyel, távolsággal, a másodikban idővel van mérve a menetel: a népnyelvben a kötőszók: tovább . . . a meddig (értelme: a mennyi úton), a köznyelvben: addig (t. i. annyi ideig), a míg stb.

Erre, vagy ekkor helyett atól kötőszót használnak: Atól küdi a felesigit a bátytyához a víka után.

Sokszor felcseréli a megyei nyelvjárás a vonatkozó névmást a „hogy” kötőszóval. Pl.: Ha kívánod, fogadak én valakit, hogy elviszen ada. Tanáltak egy sirt, hogy ígett. Köznyelven lesz e két példa: Ha kívánod, fogadok én valakit, a ki elviszen oda. Tanáltak egy sirt, a mely égett. Ez utóbbi mondatban a „hogy” értelme időhatározói is lehet: Tanáltak egy sirt, a hogy éppen égett.

Ide vehetjük az ímént elmondott helyettesítését „azzal” kötőszónak „azonnal” határozószóval.

Nem vitte abba a rengeteg erdőbe, a mejikbe kellett vóna, hogy vigye. Köznyelven így mondjuk: . a melyikbe kellett volna vinnie. „Kell” után a leggyakrabban kihagyják a kötőszót; pl.: De csak ada kellett menyen az asszany.

Néha határozói igenévvel vonják össze a mondatokat: . . . a zanya megirtózván, hátra reterált . . , vagy . . . felhülvén a koparsóra, beszállott a temetőbe . . . Teljes alakjukban így lesznek e mondatok . . . az anya miután megirtózott, hátra reterált . . , . . . a mint felült a koporsóra, beszállott a temetőbe . . . Kapnik felé inkább va-ve végű határozós kifejezéssel vonják be a mellékmondatot a főmondatba: . . . úgy boszantoták Pistát ot bent olvasva, e helyett: mikor ott bent olvasott.

Népi sajátsága e nyelvjárásnak a kötőszóhalmaz: A leginy kirdi a jánytúl, hogy hát minek vág le annyi haját. Sőt ugyanazt a kötőszót más alakban még egyszer kiteszi: Azután asztán elindultak mind a hárman. Hogy mennyire általánosan népi sajátság a kötőszóhalmaz, tapasztaltam Zala, Nográd, Hont,

Gömör, Bihar és Szolnok-Doboka megyében. Gömör megyében hallottam a legérdekesebbet, mely így hangzik: . . . ne bántsák azt a kutat, mert mivelhogy azután osztán hogyha netalán eltaná romlani, hát magok lesznek az oka.

Érdekes az ilyen röviden elmondott függő beszéd is, mint a következő: Megmongya a jány a zapjának, hogy ni mit mondott a bába., vagy ez a röviden elmondott történet: A zasszany elmongya, hogy ni hogy járt, s ni hogy járt.

A melléknevet sokszor alany esetben teszik határozó helyett; pl.: Szives vagyok a zuramír meghalni. Holott így kellene: Szívesen meghalok az uramért. — Nem a románságon át beszivárgott latinosság-e ez?

Nagyon jól hangzik ez a mondat: Tudja ő jól, mibe fő a világ. Ugyanis: Tudja ő jól, mit akar, min töri a fejét, mit tervez.

A Kapnik felé eső vidék magyarságának vannak még sajátosságai, melyeket a megyei nyelvjárásnak tárgyalása során el nem mondtam, mert ezzel kapcsolatban nem állottak; azért most fogom azokat elmondani. Egyik ilyen sajátossága e vidéknek, hogy az alanyt többes, az állítmányt egyes számba teszik; pl.: fáj a lábaim, fáj a fogai. Kálmár. Endre ezt oláh hatánnak mondja. A nógrádi palócz nem érintkezik oláhokkal, mégis mond ilyeneket: olyan szép kék szémei van, hoj! vagy: csak úgy hunczutkogyik az a fekete szémódőkei! — Én úgy gondolom, hogy inkább a nép gondolkodása teremtette meg ezt a nyelvtani furcsaságot. A nép ugyanis az ember testének azon részeit, melyek párosával, vagy többben vannak, functiójuknál fogva a cselekvésben is, a szenvedésben egynek veszi; ha csak egyiknek van baja, ugyanis megmondja, hogy a kettő, vagy a sok közül melyikről van szó.

Idegenszerűen hangzik ez a mondat: Aszmongya, hogy semmi rokon nem a tanító. Talán valami szász, vagy ruthéntől hallotta ezt a megfigyelő.

Ha érkezted vóna összegyűjteni (a szénát.) Ebben a példában „érkezik“ át nem ható ige, értelme pedig: ráér; tehát sem igei neménél, sem jelentésénél fogva tárgyasan nem ragozható, a vonzata pedig véghatározó. Ha érkezted vóna (kérdjük: mire érkezett vóna?) összegyűjteni (mit összegyűjteni?) pl. a szénát. „Érkezik“ véghatározója: összegyűjteni, ennek tárgya: a szénát. Talán azért ragozzák itt tárgyasan érkeziket, mert a főnévi igenév fel nem tüntethető tárgyasság.

Sajátságai még a Kapnik felé eső magyarságnak; Ki vótam állva az iskolából, hogy mongyák a víznek oláhul?, roszni rosz, megkedvellett (megtetszett), másfél helyett kettő és fél, miféle? kérdésre teféle a felelet, stb.

Most térjünk át a dési nyelvjárásra, melynek tárgyalása során felemlitem majd a megyei nyelvjárással közös és külön vonásokat.

A dési nyelvjárás közel van a köznyelvhez a felső-tiszai nyelvjárással együtt.

A dési nyelvjárás hangtanában a feltűnőbb eltéréseket a rendestől a következőkben mondom el.

Az o-nak a-vá változását csak a lakadalom szóban találtam, de ilyesmit Nógrád megye délkeleti részén is mondanak. Az ö:e változás is ritka és csak néhány szóban van meg: feredni, körüllette, szeretőjjelek.

Egyébb magánhangzók is változnak át e-é-vé: a „be“ ige-kötőt mindig bé-nek ejtik, a tej tének hangzik még ragozva is: tébe stb., léány, még, mindég, stb., sőt néha az ü is e-nek hangzik, mint a feredni szó is mutatja.

Az i-ivé változás itt már nem oly gyakori, mint a megyei nyelvjárásban, amennyiben csak néhány töben van meg: íccaka, kinyér, kipít, de a birtokos személyragok e, é alakját mindig i-vel ejtik: végi, fejire, főgygyiből. Ez a pont a felső-tiszai nyelvjárástól is elkülöníti a désit, mert ott meg minden é-ivé változik, csak a ragozásnál e-vé rövidülő é marad meg.

Az o is átváltozik i-vé a hajling szóban

Az a néha o lesz, mint: osztán, csohan szavak mutatják, valamint a-d és-t ragok előtt: lábod, ágyot.

Az ul szótág is átváltozik ó-vá e szóban: kócs.

Az ě helyett e-t vagy néha é-t ejtenek: széken, léány.

Az e helyett ő-t csak e szóban hallottam: öste.

E szavakban: buba, lüdercz és kü szintén találunk hangváltozásokat.

A ból,-ből,-tól,-től,-ról,-ről ragok megtartják eredeti magánhangzójukat a dési nyelvjárásban: szobából, házasságról, rórátétól, míg a megyeiben ó, ő helyett ú, út is hallunk e ragokban.

A rövid hangzót sokszor hosszan ejtik ki: égyy, léány, róráté, éccer, jűtnak; még a ragozásban hangrövidítő szavakban is: kűtat, útod, útazni stb.

Az-ül,-ül ragokat, valamint az ó, ő-ből lett ú, ű végzeteket röviden ejtik ki: bolondul, gyűszű, háboru; még képezve is: derüs, szomorúság; éppen így még a től,-ből,- és ról személyragozott ragokat is: tölle, rolla, belölle, de az utóbbiakban a hangzó-rövidülést pótolja az l megkettőzése; röviden hangzik még az-it igeképző is: térit, szállitanak, továbbá még néhány szó; úgy, varju, fiju, kódus; stb.

Szótagzáró l és r pótlónyujtással kimarad, csak a szóvégi l nem marad el soha: szógáló, ződ, kódus, mikó, várás, ára, fórás, de bolondul, szobából. A j kimaradása is okoz pótlónyujtást: té, gyútani. Az l meg az utána álló j-t is megerősíti: locsójják, füstőjjék.

A mássalhangzó-változások között legszembetűnőbb az l ly: j és lj: jj-ve változása: nyavaja, ijen, ojan (csak hely hangzik hejynek), kerűje, cseréjjék stb., egészen úgy, mint a megyei nyelvjárásban.

A dési nyelvjárásnak különös sajátága, hogy a hosszú mássalhangzót sohasem ejti gyengén, csak a rr-nél, de itt is pótlással él: várás, fórás, de aztán annál gyakrabban halljuk erősnek a rövid mássalhangzókat: éggy, hamujját, órakkor, szeretőjjek, töviss, veress, stb.

A másik különös tulajdonsága e nyelvjárásnak az, hogy inkább kihagy betűket és szótagokat, mint felvesz (:fijú, egyebet nem találtam:) mingyár, mer, e (éggy), mind (mindig), továbbá némely összetett, képzett és ragozott szó első részének, illetve gyök és tőnek utolsó hangját elhagyja: kétszinség, töröbúza, éfél, férhez stb,

Alaktanában is találunk különösségeket, mindjárt a kötőhangzóknál. Minthogy e hang nem használatos e nyelvjárásban, helyette e-t használnak kötőhangzóknak is: tűszejen; de már a mélyhangu szóknál csak ó a kötőhangzó még at tárgy, és ad birtokos személyrag előtt is: útod, ágyot; néha meg nem használnak kötőhangzót: kalánt (kalanat helyett) mutatja.

A kor ragot egészen kimondják, csak e határozószókban marad el az r, de pótlónyujtással; mikó, akkó.

Az egyes számú harmadik személy birtokos-e ragja helyett mindig i-t mondanak.

A-ból,-ből,-tól,-től,-ról,-ről,- ó ő és l-re nézve lásd az 50. lapon.

A-ban,-ben ragot csonkán ejtik-ba-be-vel: templomba vagyok, álmomba (n), magába gondolta, közbe vót, stb.

A-szer ragnak a számneveknél már van párja: éccër, máccor, mig a megyei nyelvjárásnál csak-cër van.

Az igeragozásban a köznyelvvel majdnem egyenlő a dési nyelvjárás. csak: tesz, lesz, visz és megy igéket használja teljesebb alakjában; teszen, leszen, viszen és menyen, továbbá abban tér még el, hogy lépni igét-ikesen ragozza.

Az-ú,-ű névképzőket röviden ejtik: seprü, ágyu, még a tovább képzésnél is: hetüs, háborus, de ejtik hosszan is: tetejű, keztyű, hosszú.

A sæg, és, ék és mény képzőket sohasem ejtik i-vel, mint a megyei nyelvjárásban.

Meztelen helyett meztelent mondanak Désen.

A melléknévi „s” képző erősen (ss) hangzik, ha előtte u, vagy ü nem áll: piross, veress, valamint: töviss, de: hetüs borus.

Néha teljesebb alakot vesznek alapszónak a képzésnél, mint: szegelet (szegel-et) mutatja, máskor megcsonkítottból képeznek új szót; pl: kétszínég (kétszínű-ség helyett)

Néha az ódik ódik igeképzőket felcserélik a kodik, ködik kel: füsülódik-et mondanak füsülködik helyett; pedig e két képző között van egy kis értelmi különbség: a füsülködik-ben az alany végzi a cselekvést önmagán, füsülódikben más is végezheti a cselekvést az alanyon; így az első alakú ige visszaható, az utóbbi inkább szenvedő értelmű.

A főnévi-igenév ni képzője előtt, ha kell, mindig kiteszik a kötőhangzót, a megyében elhagyják; pl: ott: építeni, gyógyítani, emitt: ípitni, gyógyítni alakokat találunk.

Mielőtt befejezném felolvasásomat, meg kell említenem még, a nyelvjárás-szigeteket. Ezek oly kisebb nyelvterületek, melyek más nyelvjárásokba vannak ékelve. Az ily szigetek régibb, vagy újabb telepítések. Ha régi telepítés az ily nyelvsziget, akkor a környék beszédmódja is jobban érezhető rajta, ha újabb, úgy a magával hozott beszédmód tisztább.

Dést is ilyen nyelvszigetnek látjuk a Szolnok-Doboka megyei, illetve a Maros-Szamos között levő nyelvjárásban. Mivel pedig a megyei nyelvjárásnak több sajátságával találkozunk Désen, mondhatjuk, hogy nagyon régi telepítés lehet a felső Tisza vidékéről.

Ezek volnának röviden a Szolnok-Doboka megyei és dési nyelvjárások nevezetesebb sajátságai, melyek elkülönítik e nyelvjárásokat egymástól és a köznyelvtől. De azért még nincsenek egé-

szen pontosan meghatározva a nyelvjárások, szigorú határvonalakat nem húzhatunk, mert az élő és így folytonosan fejlődő nyelv-nél ez lehetetlen, másrészt pedig az egyes nyelvjárások egymás szomszédságában élve érintkeznek egymással, átvesznek egymástól szavakat, kifejezéseket, elsajátítanak hangmodort, beszédbeli ritmust, szóval beszédmodot, De nem veszik át egészen úgy, amint kapják, hanem átalakítják részint saját beszédmodjuk, részint faji, egyéni tulajdonságaik szerint. Így van ez minden nyelvjárásban, így van a fent tárgyalt nyelvjárásokban is. Továbbá megnehezíti egyes nyelvjárások pontos körvonalozását még az az ezer és ezer apró, egyedül álló hang, alak és mondattani sajátosság, melyek esztendőig tartó alapos megfigyelést kívánnak, hogy róluk számot adhassunk. Megnehezítik ezen munkát még azon egyénekhez, családokhoz, községekhez kötött sajátosságok, melyek a leggyakrabban csak rövid ideig tartó befolyást gyakorolnak valamely nyelvjárásra, Így például Baglyasalja nevű palócz faluban nem laknak cigányok. Egy alkalommal az ott lévő bányatársulat hozatott oda téglavető cigányokat a vállalatához. A falubeli parasztnak feltűnt a cigány nyelvben a sok szkéro végzet és az egyik parasztember annyira megkedvelte, hogy azután úgy tett vele, mint May kapitánya, Turnersick a kínai csing-csang-csung végzettel, hogy magyar szavakhoz kapcsolta azon hitben, hogy ő akkor cigányul beszél. Ez a sokszorozás átment először a bolondságra inkább hajló ifjakhoz s így az egész faluban elterjedt. Mégis csak akkor beszéltek így, ha népi humorukat akarták érvényesíteni. Így Rócsmasszkéróba jártak, dohányszkérót szíttak és fütykösszkéróval törték be egymás fejszkéréjét. Húsz év előtt kapták fel ezt a ragadványt, most már azonban csak néha hallható és lassan egészen eltűnik a tiszta népnyelvből.

Most még befejezésem befejezésül kérem az igen tisztelt tagjait és érdeklődőit e társulatnak, hogy bocsássonak meg, ha ezzel az amúgy is száraz tárggyal unalmat szereztem; ha pedig felolvasásom során hiányt vagy tévedést vettek észre, kérem, tessék útbaigazítani, hogy a kellő javítást megtehessem.

Illés István,

gymn. tanár.

I-ső pótlek a „Szolnok-Dobokamegye őskori leleteinek repertoriumához.”

Egy térkép melléklettel.

Orosz Endrétől.

A szolnok doboka-megyei irod.- tört.- és ethnogr. társ. I-ső évkönyvében (pag. 17—44.) közétett repertorium anyagának az az alábbiakban följegyzett újabb lelhelyek- és leletekkel bővült folytatását adom. Ugyanis átnéztem a szoln.-dob. megyei Monogr. I-ső kötetében foglalt ősrégészeti leírást, amelyből csupán 3 új lelhelyt vettem át e Pótlék számára. A II-ik és III-ik kötetben az egyes községek leírásánál már számosabb régészeti vonatkozást találhatunk, azonban ezek nem mindig használhatók, amennyiben a leletek praehistoricus avagy historicus volta nincs kellőképpen jellegezve. — Több adatot vettem át az Orv. term.-tud. Ért., 1901 évi I-ső füz. (pag. 16—46 megjelent „Ösebertani Adatok Erdélyből“ cz. közleményemből, melynek 18, 20, 25, 30, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41 és 47 sorszámaira itten hivatkozom a Repertorium 30, 49, 93, 10, 74, 54, 83, 37 55, 61, 80, 79 és 66 számai alatt fölvetett lelhelyek és leletek leírását, pótlását vagy irodalmi forrását illetőleg. — Végül saját följegyzéseim is szolgáltatnak a Repertorium bővítéséhez újabb adalékokat.

1. Alsó-Csobánka. (Csáki-gorbói j.) A „Vályea Popi“ nevű határrészben egy kő baltát vastag cserepekkel találtak, melyek Krecsunás Gergely itteni gör. kel. lelkész birtokába jutottak. Szoln. Dob. m. Monogr. II. k. 452 l.

2. Alsó-Hagymás. (Csáki-gorbói j.) A dési muzeumban Telegdy Béla a.-hagymási birtokos ajándékából egy nagy nyílt bronzkarika és egy kisebb, összeérő végekkel bíró bronzkarperecz van, amelyek a „Czigle“ nevű erdőben találtattak. (Saját jegyz.)

3. Aranyos-Szt.-Miklós. (Kékesi j.) „Lovásztelek“ nevű határrészben történelem előtt való korból ősemlék használta kőkalapácsokat, fejszéket és vésőket stb. találtak, jelenleg Dr. Temesváry és Józsa János szamosújvári tanárok kezébe kerültek. Arch. Ert. XV. 1895. 193—201. l.“ — L. Szoln. Dob. m. Monogr. II. k. 55. l.

4. Bethlen. (Bethleni j.) A Szoln. Dob. m. Monogr. I. k. szerint (lásd 97 l.) az általam említett kővésőn kívül egy durva mivű csiszolt köcsákány is találtatott.

5. Bezéd. (Csáki gorbói j.) Innen vastag cseréptöredékek vannak felemlítve a Szoln. Dob. m. Monogr. II. k. 194. lapján.

6. Boncz-Nyires. (Szamosujvári j.) A „Dupe Teu“ határban vastag, állítólag őskori cserépdarabok találhatók. Szoln. Dob. m. Monogr. II. k. 239 l. — A „La Resor“ lelhely, mint őstelep már ösmeretes. A Repertórium 16 sz. a. lévő „Vályea Holcserági őstelep“-ről az ezt ismertető közleményem megjelenése után *) több újabb lelet került napvilágra, amelyek a következők: 2 csiszolt ép kővéső, 4 őrlőfenék-kődbr., 10—12 törökő, 2 drb. ismeretlen kőtárgy, 1 tűzkő, 2 obsidián, 2 szarukő-szilánk és 1 jáspiskavics, 1 Tene idomú bronzfibula fejtöredéke, 4 drb. agyag, fonóorsógomb, 1 agyagpyramis töredéke, m. e. 40—50 többnyire díszes edénycserép, 1 graphitispor-cserép, szűrő és lapos cserép tálcza töredéke. Konyhahulladék csontokból az Equus caballus L., Bos taurus L. és egy Cervus sp. elaphus? agancsdarab. kerültek elő. Végül egy égkékszinű, festett üvegkarika 2 cm. hosszú töredékét és egy átfűrt cserepet regisztrálhatok innen új leletekül. Leírásukat lásd: Orosz E. „Öseibertani adatok Erdélyből.“ Orv. t. f. Ért. 1901. évf. 42—46 lapon. A Dealu Bucutir lelhelyről egy épp, nagy vésőbaltát, egy másik csillámpala kézi baltát, korongolatlan durva cserepeket, égett sövénytapaszrögöket és vaskos quarz forgácsokat közöltem. L. az előbb id. helyen, pag. 37. sorsz. 42.

7. Bozies őstelep. (U. o.) A Nagy Bozies nevű völgyben a csermely partján egy őstelepet fedeztem föl, amelyet ismertetni fogok. (Saját jegyz.)

8. Budafalva. (Ungurfalva. Magyar-láposi j.) A szoln. dob. m. Monogr. I. k. 117, 1. 10 sz. a. olvasható feljegyzés szerint „bronz gyöngyszemek.“ E hézagos kijelentésnél többet találunk a II. k. 292. lapján Budafalvára vonatkozólag. „A La Pojenile Budi“ határrészben régi csákányokat, lózablákat. kengyeleket és hajékitő gyűrűket találtak, melyeket volt horgospataki kincstári erdész, Kinde Dánielnek adtak el, aki ezeket állítólag a Nemzeti Múzeumnak küldötte, mint a községi jegyző írja. „Ezen értesítés téves, tehát belyesbitést igényel. A bronzkincs, mely itten találtatott, Dr. Prinics feljegyzése szerint 13 bronzdarabot számlált s a lelet összes tárgyai — egy csákánynak kivételével — nem a

* L. orv. t. f. Ért. 1895 évf. pag. 31—36.

Nemz. Muz.-ba, hanem az erdélyi muzeum-egylet birtokába kerültek. E leletnek megtekintése végett az erd. muz. érem- és régiség-tárában tett tudakozódásom egy különös meglepetésben részesített. Ugyanis a budafalvi bronzleletből csupán csak a Kozwald Danó erdész által Dr. Primics kérésére átengedett 1 drb. bronz-csákány van megőrizve, míg az 1885-ben még megvolt többi 12 drb. eltűnt. — L. orv. t. t. Ért. 1885 évf. 286 lapon. A leletet a kolozsvári geológiai intézetben is kerestem, de annak létezése felől ott sem tudtak semmit.

9. B u z a. (Kékesi j.) „Hogy az őskorban már lakott hely volt, bizonyítják a „Vrábja“, a „Forrásoknál“ és „Bégben“ talált tégladarabok, kőkorszakbeli csákányok, ugyszintén a „Medvés“ nevű határrészben volt halász telepen fazekaskorong nélkül készült vastag agyagedényeket és égetett halászsúlyokat találtak egykori üzelőhely nyomaival.“ — „Közelebbről történt ásatások alkalmával innen kikerült csákányok, vésők és pénzek állítólag Szamosújvárra, Temesvári J. áll. gymn. tanár birtokába kerültek. A cserépdarabokból Dr. Réthi László budapesti muzeumőr vitt el néhány darabot, egy súly Bakó Károly birtokában van.“ L. Szoln. Dob. m. Monogr. II. k. 310—311 l.

10. B u z a m e z ő. (Nagy-Illondai j.) Határában régi vastag cserepeket, darálókövet s pénziartó edényt (így !) találtak, melyek Daday Elek birtokába kerültek.“ L. Szoln. Dob. m. Monogr. II. k. 322 l.

11. B ü d ő s p a t a k a. (Nagy-Illondai j.) Az állami út melletti kőbányából egy 28 mm. h. chalcedonszerű szarukő nucleus töredéket közöltem, amelyen 13 szilánk lehasítási nyoma látható. L. Orv.-term.-tud.-Ért. 1901. évf. 35. lapon.

12. C z e g e. (Kékesi j.) A Gr Wass Jenő úr „Ménlői tanya“ birtokán szántáskor egy kagylóforma, 11.5 cm. átm. csiszolt kőkorongot találtak, mely egyik szélén 2 kis lyukkal átfúrt, úgy, hogy itten felfüggeszteni lehetett. A gróf úr tulajdonában. (Saját jegyz.)

13. C s á k i - G o r b ó. (U. o. j.) „1887-ben a „La ruen“ dűllőben érdekes és különböző kő- és bronzeszközöket találtak“. Szoln. Dob. m. Monogr. II. 354 l. — Torma Károly: A Limes Dacicus felső része. pag. 91. — „A gorbói patakban néha szarvasagancsokra találunk“. Továbbá: kőkorszakbeli s bronz eszközök, csákányok, vastag cserépdarabok. Szoln. Dob. m. Monogr. II. k. 358 l. Ugyancsak innen egy 22.4 cm. h. ép, szürkés-zöldben patinált bronzlánd a került Gajzágó László megyei aljegyző ajándékából a dési tört. társ. muzeumába. (Saját jegyz.)

14. Csicsó-Keresztur. (Bethleni j.) Innen az általam is felemlített kőszilánkokon kívül a Szoln. Dob. m. Monogr. I. k. 97. lapja csiszolt kőszerszám töredékeket is jelez. Ugyanitten találtak a Nagy-Szamos folyó medrében egy 4 dcm. h. szarvas-agancsot, melynek felületén kétségtelenül az ősemlék éles fémkésének nyomai szemlélhetők. (Saját jegyz.)

15. Csicsó-Pólyán. (Dési j.) A Zsintyicza nevű határverőfényes oldalánál fekvő szántóföldjein régi vastag cserépdarabokat említ a Szoln. Dob. m. Monogr. II. k. 439 l.

16. Csicsó-Újfalu. (Dési j.) „Egy darab, állítólag görög feliratu ólompénz Rácz Gyula kudui birtokos kezébe került. Szoln. Dob. m. Monogr. II. k. 444 l. Hihetően barbár tetradrachmon.

17. Dellő-Apáti. (Kékesi j.) „Szántás alkalmával határán vastag, nem korongon készült cserépdarabokat találtak.“ Szoln. Dob. m. Monogr. III. k. 261 lap.

18. Dengeleg. (Szamosújvári j.) A helységtől délre a Szamos f. balparti omlásában a fekete televény üledékében korongolatlan durva edénycserepeket és állati csontokat találtam, melyek a Bos tauruséi voltak. L. Orv.-term.-tud. Ért. 1901 évf. 28. l. 19 sz.

19. Doboka. (Szamosújvári j.) „Doboka már az ősidőben lakott hely volt. Erre enged következtetni az újabb időben is a vár romjain talált bronzvessők, kőbalta, vastag, nem korongon készült cserepek, edények.“ Szoln. Dob. m. Monogr. III. k. 337 l.

20. Dobrocsina. (Nagy-Ilondai j.) A „Pojen“ határrészben Kondor Mihály idevaló lakos két drb. korongos fokú bronz csákányt talált s azokat Horváth László körjegyző útján a dési muzeumnak küldötte be, hol magam is láttam. Hosszuságuk 20 és 17.6 cm. — A Szoln. Dob. m. Monogr. III. k. 348 lapján hibásan, mint rézeszközök vannak említve. Ugyancsak Dobrocsináról a dési muzeumban Veres Imre nagy-ilondai főszolgabíró ajándékából egy 8 cm. h. s 1 mm.-nyi vast. kettétört bronzlemezt láttam, mely valami bronzedénytől vagy övtől származhatik. (Saját jegyz.)

21. Erdő-Szombattelke. (Kékesi j.) Innen bronzfokos, bronzcsákány, bronzbuzogány, bronzvesső és bronzláncsacsúcs van felemlítve a Szoln. Dob. m. Monogr. I. k. 122. l.

22. Felső-Csobánka. (Csáki görbői j.) „A Fácza nevű határrészben ujjnyi vastag cseréptöredékeket találtak.“ Szoln. Dob.

m. Monogr. II. k. 458 l. — Krecsunás Gergely alsó-csobánkai gör. kel. lelkész hozzám intézett értesítése szerint ásatott a környéken s itten ósrégi cserepeket talált. (Saját jegyz.)

23. Füzes-Szt.-Péter. (Csáki-gorbói j.) „Hagyomány szerint a község egykor a Karku nevű határrészben feküdt, hol jelenleg is vastag, nem korongon készült cserepeket s tűzhelyeket lehet találni.“ Szoln. Dob. m. Monogr. III. k. 492 l. „A Csetecze nevű helyen a XVII-ik század elején vár volt, helye kivehető, körüle vastag cseréptöredékek találhatók.“ U. o. pag. 499.

24. Girólt. (Szamosújvári j.) Egy parittyakő és egy kővéső, melyen a megkezdett nyéllyukfúrás nyomai látszanak. Szoln. Dob. m. Monogr. I. k. 98 l. — „Állítólag a Fundatura nevű határban feküdt régen a község, hol vastag cseréptöredékeket, réz-, bronz-és vasdarabokat, eszközöket találtak, melyeket Ocsvai Ferencz volt ref. tanár vitt magával Kolozsvárra.“ U. o. III. k. 539 lapon. — E feljegyzés alapján meglátogattam mind a ref. és unit. főgymn. mind pedig az erd. muz. régiségtárát, azonban Ocsvay leleteiről ezen intézetek nem birtak semmi tudomással, s így tehát az 1868-ban Budapestre került Ocsvay azokat magával vihette. — Közölve van még innen egy csiszolt és átfúrt gyönyörű szép kis balta alakú ékszer, mint kőamuletum, melynek h. 21 mm. és amely néhai lovag Montessori J. százados birtokában volt. L. Orv.-term.-tud. Ért. 1901 évf. 32 l. 28 sz.

25. Hesdát. (Szamosújvári j.) A helység fölött emelkedő hegyoldal szántóföldjeiről Ornstein József cs. és k. ny. őrnagy úr szíveségéből egy 6.5 cm. h., mesterséges alakítású szép sílexkés jutott gyűjteményembe. A kés háta pattogztatással van formálva. (Saját jegyz.) Esetleges félreértések elkerülése végett kénytelen vagyok itt megjegyezni, hogy a Szendrei János által Nagy-Iklódtól egész Szamosújvárig a Szamos folyó jobb partja fölött őskorinak tartott sánczolás, valamint a Hesdát felett messziről feltűnő két nagy halom nem „őskori telepek“, hanem minden archaeologiai jelleget nélkülöző, s csupán természetes úton keletkezett neogén geol. korú omlási képződmények, mint aminők a neogén alkatú vidékeken mindenütt gyakoriak, így Kolozsvár, Solyomkő, Mikola, Ö.-Füzes, Császári, Mező-Sámsond stb. stb. vidékein, amelyek aztán mint várak, tumulusok, földsánczok, erődítmények és pinczék igen gyakran szolgálnak archaeologiai tévedések alapjául. — (L. Az országos Régészeti és Embertani Társulat Évkönyve. 1879—1885. pag 70.)

26. H o s s z ú m e z ő. (Csáki-gorbói j.) E helység és Csáka közötti vízmásából került elő egy szarvasagancs, amelyen számos régi bevágás vagy reszelés szemlélhető az ősemler keze munkájától. L. Orv.-term.-tud. Ért. 1901. évf. 33 l. 31 sz. a.

27. K a c z k ó. (Dési j.) Innen egy 10.7 cm. hosszú, szépen csiszolt fémkori jellegű, ép serpentin köcsákányt láttam m.-n.-zsombori Sombori Lajos birtokos úr tulajdonában kézi botra erősítve. (Saját jegyz.)

28. K á p o l n a. (Nagy-lklódi j.) A Gura Vlegyásza nevű határból egy 45 mm. átm. és külső oldalain haránt recézett kis bronzkarperecz jutott gyűjteményembe,

29. K e c s e d-S z i l v á s. (Szamosújvári j.) Érdes és líkacsos felületű, kis csónakhoz (öntőtégely) hasonló, 14 cm. h. vörösréz (?) rög. Arch. Ért. 1897 évf. 434 l. 13 sz. a.

30. K i s-S z é k. (Székuláj Szamosújvári j.) Határában egy ép, fekete színű átfűrt kőeszköz; a Kodomárk nevű völgymedencében néhány őscserép találtatott. Orv. term. tud. Ért. 1901 évf. 38 l. 43 sz. a.

31. K u d u. (Bethleni j.) Egy átlukasztott bonzlándsza az erd. muzeumban. Arch. Ért. 1888 évf. 341 l. (Trouvailles 19.) Szoln. Dob. m. Monogr. I. k. 115 l.

32. M a g y a r-B o r z á s. (Kékesi j.) A Pogyerej határában vastag cserépdarabok. Szoln. Dob. m. Monogr. II. k. 262 l.

33. M a g y a r-D e r z s e. (Szamosújvári j.) „Az újabb időben a „Vármegyeháza“ nevű határrészben régi vastag nem korongon készült cserepeket, a Muncsa Vaszi telkén arany láncszemeket, a határ délnyugati részén a Vulturhegy alján és oldalán bronz és sárgaréz (így!) lándsát találtak. Szoln. Dob. m. Monogr. III. k. 289. lapján

34. M a g y a r-D é c s e. (Bethleni j.) Az őskorban lakott hely: vastag, nem korongolt cserepek az Óriásokról nevezett határrészben Szoln. Dob. m. Monogr. II. k. 551 l. „Óriás határ állítólag a község felett a legmagasabb hegycsúcs, várhegy nevet visel s e helyütt s ennek közelében bronz-sarló, véső, balta és csákány találtatott.“ U. o. 560 lapon.

35. N a g y-D e b r e k. (Bethleni j.) A Hura gilicsoj nevű határrészben korongolatlan vastag edénycserepeket találtak. Szoln. Dob. m. Monogr. II. 545 l. Barcsay Tamás úr itteni kertjében egy menilithes homokkőből való kőkalapács töredék fordult elő, melyet a dési muzeumnak ajándékozott. (Saját jegyz.)

36. Oláh-Fodorháza. (Nagy-Ilondai j.) Az odavaló körjegyzőnek a Monogr. szerkeszt. részére beküldött tudósítása szerint az „In Kelemenyeszkű s in Facza cse Brudeászke“ határrészben vastag cseréptörödékek s „perez forma bronzkarikák“ találtak, amelyek ma már nincsenek meg. Szoln. Dob. m. Monogr. III k. 458 l.

37. Oláh-Péntek. (Dési j.) A Sajgó faluba vivő hegyi úton az erdőben egy szarukő drb. mint ősemleri nyom. Orv. t. t. Ért. 1901 évf. 33 l. 29 sz. a. — Ornstein József őrnagy úr szerzett innen egy kovapalából csiszolt 12.2 cm. h. ép kővésőt, egy 8.8 cm. h. menilithes homokkő vésőt. egy 11 cm. h. amphibolandesitből csiszolt ép ütőkövei és egy drb. korongolatlan őskori cserepet, mely tárgyakat a találó O.-Péntek határából hozott be Szamosújvárra. (Saját j.)

38. Ördögös-Füzes. (Szamosújvári j.) A Fellak nevű határban szántás közben egy nagy réz-, vagy bronz-csákány került elő, amely a találó házának padlásáról elveszett. — A Zsédemben őskori cserepek vannak. Orv. term. tud. Ért. 1091 évf. 37 l. 41 sz. a.

39. Pánczélcse. (Csáki-gorbói j.) Innen Bodor Károly ajándékából egy 62 cm. h. ép bronzkard jutott a dési múzeumba. (Saját jegyz.)

40. Sárvár. (Bethleni j.) Fejérvári Jenő itteni birtokosnál volt egy obsidián nucleus; melyet a „Pojána“ nevű dűlőben találtak s melyet a dési tört. társ. múzeumának ajándékozott. (Saját jegyz.)

41. Szamosújvár. Az ősrégészeti repertorium megjelelése óta több újabb lelet vált közismeretűvé. a.) Kérői Szamoshid. A katarakta alatti kavicstelepről a kavicsot rostáló munkások egy szarvasagancs elmeszesedett töredékét találták, melyen 9, fémkéssel eszközölt metszés látható. — b.) Felső malom. A malomárok balparti emelkedésén tanyázó disznók egy 5.5 cm. legnagyobb átm. durva mívű ép, gyerekjáték talácskát túrt ki. — c.) Castrum. A tábor környékén egy a ny. ly.-nál kettétört, dacitból csiszolt kőcsákány fele találtatott, mely azonban elveszett. L. Orv.-term.-tud. Ért. 1901. évf. 29 l. 21 sz. a. — d.) Szt.-Antal rét. A tó lefolyása mellett nyitott kavicstermelő gödrökből került felületre egy kovapalából csiszolt ép, kis kőbalta, melyet a tudatlan találó kettétört, L. u. o. 22 sz. a. — e.) Hétkereszthegy. A széki hágón alul a lejtőn néhány szarukő forgács, 1 obsidián szilánk és 1 menilithes-homokkő kés? L. u. o. 30 l. 23 sz. — f.) Sós völgy. A hesdái sóskút melletti

domb lemetzésekor korongolatlan, durva, praehistorikus cserepek bukkantak ki, amelyek a pont, vessző, egyenes vonal és láncz-dísz viselik magukon ékitményül. 2 vastos quarz, 1 quarzitis forgács, 1 barna tűzkő szilánk és az Unio batavus Lam. kagyló héjtöredéke is fordult elő itten. L. u. o. 24 sz. a. — g. Lunkai alsó terrasse. Római kori és barbár cseréptöredékek együttesen hevernek a szántóföld felszínén. Égett agyagtapaszrögök, közettörmellékek, ló, tulok, juh és disznó csontjai, Anodonta kagylóhéj, rhyolith örlőkő töredék, congl.- quarz kavics ütőkő, 2—3 obsidián s néhány szarukő forgács. Barbarus tanyahely volt. L. u. o. 31 l. 26 sz. a. — Ujabb időben szereztem egy állítólag itten talált 6.6 cm. h. zöldkő trachytból szépen csiszolt ép kővésőt. (Saját jegyz.) — h.) Szamos folyó. A lunkai „Szakadás“ alatt a meder kavics zátonyán egy 17 mm. átm. kőgyöngy fele, melynek oldalai merőlegesen álló, párhuzamos, bekarcsolt vonaldísz van. (Másodlagos lelh.) L. u. o. 32 l. 27 sz. a

42. Szamosújvár vidéke. A városi ószeres zsidóhoz egy 11.5 cm. h. ép. tokos, füles bronzceltet vittek, melynek közlebbi lelhelye ismeretlen. (Mikola ?) (Saját jegyz.)

43. Szász-Czegő. (Bethleni j.) A helység fölött egy fensíkon a kunhalmok körül Dr. Finály Gábor tnr. praehistoricus cserepek előfordulásáról volt szíves értesíteni. (Saját jegyz.)

44. Szász-Encs. (Kékesi j.) Debreczeni Dénes kékesi főszolgabíró ajándékából egy 86 mm. h. ép, tokos, füles bronzcelt a dési muzeumban (Sajái jegyz.)

45. Szász-Fellak. (Bethleni j.) „A község határán „Csetátye“ nevű hegyen egy földvár nyomai vehetők ki, melynek sánczai ma is látszanak, e helyen 1894-ben s ezután is régi pénzeket találtak.“ Szoln. Dob. m. Monogr. III. k. 451 l. — A Monogr. I. k 153 lapján hivatkozás van e pénzekre, mint barbár tetradrachmákra.

46. Szász-Nyíres. (Dési j.) Hat drb. különböző bronz balta, Kádár J. Dési. Emlék. 1887. 41 l. — A kolozsvári ref. coll. gyűjteményében láttam egy szarvasagancs rózsatövből átfurt, 12 cm. h. baltakalapácsot, mely a Bándó patak medrében találtatván, Kovács D. tanár ajándékából jutott a főiskola birtokába. (Saját jegyz.)

47. Szent-Egyed. (Kékesi j.) A helység és az Új tó keleti vége között a völgy keleti magaslatainak lejtőjén keletkezett vizmosások egyike edénycserepeket, Bos t. zápfogát és egy 11

cm. h. szarvasagancs árat mosott le az út mellékére. Orv. term. tud. Ért. 1901 évf. 39 l. 45 sz. a.

48. Szent-Gothárd. (Kékesi j.) A Szoln. Dob. m. Monogr. I. k. (97 l.) „felséges kovapengéket“ említ innen Téglásra hivatkozva, azonban nem tudni, hogy hol vannak ezek? A Repertorium 100-ik lelh. sz. a. hivatolt tárgyakból Herepei tnr. szerint nincs semmi a nagy-enyedi Bethlen főiskola arch. muzeumában, mivel Ő onnan nem hozott semmit. Tehát a közlés tévedésen alapul.

49. Toplicza. (Nagy-Ilondai j.) „2 drb. bronz sarló az erdélyi muzeumban Kolozsvárott.“ L. Szoln. Dob. m. Monogr. I. k. 121 l. 23 sz. a. — E 2 sarlót Hmpl. Br. k. II. k. 164 l. is felemlíti, azonban nála a maros-torda megyei Topliczá-hoz van a lelet kötve, ahonnan 6 sarlót említ föl, A kolozsvári régiségtárban 245—6 lt. sz. a. örzött sarlók Torma K. adományából származnak, míg a 204—6 sz. a. 3 br. sarlót K. Lányi Károly ajándékozta valamelyik Topliczáról. — Goos chr. 56. Trouvailles 105.

50. Záprócz. (Dési j.) Az erd. muzeumban több csiszolt kővéső töredék. Szoln. Dob. m. Monogr. I. k. 98 l.

Apahidán, Kolozs m. 1902.

Orosz Endre

Végül nem mulaszthatom el egy téves adat helyreigazítását; t. i. a Repertorium 55 sz. a. Kozárvár mint bronzcsákány lelőhely szerepel Rácz Gyula kudui birtokos levélbeli értesítése alapján. Azonban később, midőn személyesen is alkalmam volt nevezettel találkozni s a kérdéses br. csákány lelőhelye felől tudakozódni, Rácz úr kétségbe vonta saját levelének hitelét s így tehát most a megbizhatatlan adatot törölnöm kell a kimutatásból.

Másolat.

Jegyzőkönyv,

fölvétetett Désen, 1902. évi augusztus hó 2-án a Szolnok-Dobokamegyei irodalmi-, történelmi- és ethnographiai társulatnak

III-ik évváró közgyűléséből.

Jelen voltak: Az Elnökség és választmány teljes számmal. Ideiglenesen elnökölt Dr. Mártonffy Lajos vál. tag, azután Désy Zoltán főispán elnök.

Megjelentek a társulat meghívott rendes tagjai határozatképes számban, továbbá nagyszámú érdeklődő közönség, mint vendég. Jegyzett Dr. Horváth Árpád h. titkár.

1.

A választmány által fölkért Dr. Mártonffy Lajos elfoglalja az elnöki széket, üdvözli a közgyűlésre nagyszámban megjelent tagokat és a tárgysorozat felolvasása után a Szolnok-Dobokamegyei irodalmi-, történelmi- és ethnographiai társulat III-ik évváró közgyűlését megnyitja

1. A jegyzőkönyv hitelesítésére Biró Antal és Szilágyi Albert társ. tagok kéretnek föl.

2.

Olvastatik titkár által a megjelenésben gátolt II. alelnök megbízásából Id. Báró Bornemissza Károly levele és bucsúirata, melyben az elnöki állásáról való lemondását bejelenti.

2. Választmány javaslatának elfogadásával, a társulat közgyűlése a távozó Elnök lemondását

őszinte sajnálattal és kifejtett indokai iránti tisztelettel veszi tudomásul. Az egyesület megalakítása, létesítése és fenntartása körül kifejtett elévülhetlen érdemeit jegyzőkönyvileg megőrökíti. Egyszersmint kászoni és impérfalvi id. báró Bornemissza Károly cs. és kir. kamarás, főr. h. tag, ny. főispán és a L. r. lovagkeresztjének tulajdonosát a társulat örökös tiszteletbeli Elnökéül megválasztja.

Utasítja az Elnökséget, hogy az erről szóló jegyzőkönyvi kivonatot és az örökös tiszteletbeli Elnökké választást igazoló diszoklevelet a Méltóságos Bárárnak kézbesitse.

Egyben pedig a választmány előterjesztése alapján az Elnöki tisztt elfogadására előzetesen fölkért nagygelváchi Désy Zoltán urat, Szolnok-Dobokavármegye főispánját, egyhangú és lelkes közfelkiáltással a társulat Elnökéül megválasztja, és őt a közgyűlés tovább vezetésére küldöttségileg meghívja és fölkéri.

A meghívó küldöttségbe Dr. Torma Miklós I. alelnök úr vezetése alatt Szilágyi Albert, Dr. Mártonffy Lajos és Bándy György urakat küldi ki.

Elnök megérkezéig a közgyűlést fölfüggesztetik.

Désy Zoltán főispán az érette küldött meghívó küldöttség élén a közgyűlésen, megjelenik s az elnöki széket elfoglalván beköszöntő beszédében hangsúlyozza, hogy sok-

oldalú administratív kormányzati tevékenysége közben élénk figyelemmel kívánja kísérni a vármegye culturalis intézményeinek működését is. És midőn a Társulat által neki följánlott Elnöki tisztt elfogadását elhatározta, különösen figyelembe vette azokat az eredményeket, a melyeket a Társulat aránylag rövid idejű fennállása alatt fölmutatni képes. Ez minden esetre a társulat életképessége mellett bizonyít.

Másrészt azonban mérlegeli azon kapcsolat horderejét, mely a vármegye területén működő társadalmi és culturalis intézmények s az állami támogatás között épen ezen intézmények fejlődése érdekében állandóan fenntartandó. E kapcsolat legegyszerűbb megvalósítása épen az által érhető el, ha a vármegye vezetésével megbízott kormány képviselő az egyes társadalmi factorok működésébe is betekintéssel birhat.

Eme kettős indok alapján örömmel foglalja el a szép reményekre jogosító Társulat díszes elnöki tisztségét, s midőn megköszöni a személye iránt előlegezett bizalmat, egyszersmint kijelenti, hogy mindenkor kész a társulat érdekében közreműködni. Fölkéri a társulat tisztikarát és tagjait, hogy őt a társulat fölvirágzását czélzó munkájában mindenkor azzal a jóindulattal és bizalommal támogassák, mely alapszabályszerű céljaik elérésére való együtt

működésüknek egyedüli biztos alapját és erőforrását kell képezze.

A közgyűlést folytatólagosan megnyitja és kéri a tárgysorozat következő pontjainak letárgyalását.

3.

Olvastatik az 1901—902. egyesületi évről szóló és a választmány évi működését tárgyzó titkári jelentés.

3. Tudásul vétetik és a társulat évkönyvében teljes terjedelemben leendő fölvétele elhatározatik.

4.

Olvastatik a pénztárvizsgáló bizottság jelentése, mely szerint az okmányokkal igazolt zárszámadások

4188 kor. 40 fill. bevétellel,
1521 „ 68 „ kiadással

és 2666 kor. 72 fill. pénztári maradvánnyal helyesnek találtattak

4. Az 1901/902. évi pénztári jelentés ez alapon jóváhagyólag tudásul vétetvén, Bándy György pénztárnoknak buzgó munkásságáért a felmentvény szokásos megadatásával egyidejűleg a közgyűlés jegyzőkönyvi köszönetet szavaz

5.

A választmány előterjesztése alapján

5. az egyesület 1902/903. évi költségvetési előirányzata jóváhagyatik.

6.

Ugyancsak a választmány évi jelentésében előterjesztett indítványok beható tárgyalása után

egyhangulag határozottá emeltetik, hogy

6. a) Ornstein József ny. cs. és kir. Örnagy úrnak a választmányból való kilépését a közgyűlés sajnálattal veszi tudomásul. Egyszersmind az ásatások körül kifejtett munkásságáért jegyzőkönyvileg elismerését és köszönetét nyilvánítja.

Ornstein József örnagy urat a társulat tiszteletbeli tagjává megválasztja és részére az erről szoló oklevelet az Elnökség útján kézbesíti.

b) A titkári állást Dr. Horváth Árpád h. titkárral, ki ezen teendőket az egyesület megalakítása első idejétől óta helyettesi minőségben látta el, és a társulat megalakítási munkájában is tevékeny részt vett, ezennel véglegesen betölti.

c) A nagymélt. m. kir. Valás, — és közoktatásügyi Miniszter Úrhoz, valamint a Muzeumok és könyvtárak Országos Főfelügyelőségéhez a kinyomatandó évi jelentés megküldésével részletes fölterjesztést tesz, melynek során köszönetet mond a m. év folyamán nyújtott kiváló támogatásért, egyszersmint a kormány jóindulatu magos figyelmét jövőre is kikéri a társulat irányában.

d) Végül az általános évi jelentést tudomásul veszi és annak az Évkönyv keretébe leendő fölvetelét elrendelvén, a társulat III. Évkönyvét 500 példányban kinyo-

matni és kiadatni határozza. Az évkönyvbe Orosz Endre v. tag és ismert praehistorikus kutatónak I. Évkönyvünkben foglalt „Repertoriuma” kiegészítéseül az őskori lelhelyek topographicus térképe is kiadatni határoztatik.

Az Évkönyv szerkesztésével a társulat titkára bizatik meg.

7.

Ornstein József urnak az Évkönyvbe fölveendő és felolvasott szakértekezéseért, valamint Ronai A. Lajos urnak a közgyűlés záradékául megtartott felolvasásáért

7. a közgyűlés jegyzőkönyvi köszönetet szavaz.

Ezzel a közgyűlés befejeztetvén, a jegyzőkönyv bezáratik és aláíratik.

Kmf.

Hitelesítik :

Biró Antal s. k.
Szilágyi Albert s. k.

Désy Zoltán s. k.
elnök.

Dr. Horváth Árpád s. k.
titkár, jegyzőkönyvvezető.

